

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

**Тема: «Кримінальна відповідальність за захоплення заручників (ст. 147
КК України)»**

Виконавець: студент 2 курсу, групи ПО-203М Савонік Владислав
Анатолійович

Керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Ланцедова Юлія Олександрівна

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«_____» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Савоніка Владислава Анатолійовича

1. Тема роботи «Кримінальна відповідальність за захоплення заручників (ст. 147 КК України)», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 5 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки. Дослідження складу кримінального правопорушення «Захоплення заручників» та особливостей його кваліфікації, визначення проблемних питань визначення та встановлення окремих різновидів кваліфікованих складів на основі аналізу чинного законодавства України, наукової літератури та статистичних даних.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 01.10.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 15.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 19.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 20.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 30.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент, доцент кафедри
кримінального права і процесу
Ланцедова Юлія Олександрівна
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Савонік Владислав Анатолійович

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Кримінальна відповідальність за захоплення заручників (ст. 147 КК України)»: 83 сторінки, 57 використаних джерела.

ВОЛЯ ОСОБИ, ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКА, ТРИМАННЯ ЗАРУЧНИКА, СПОНУКАННЯ, УМОВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАРУЧНИКА.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері застосування кримінальної відповідальності за захоплення заручників. Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України.

Метою дослідження є визначення на основі теоретичного аналізу та з урахуванням правозастосовної практики змісту всіх ознак складу кримінального правопорушення, що передбачене диспозицією ст.147 КК України, виявлення прогалин у законодавчих конструкціях, що зумовлюють труднощі при застосуванні даної норми, формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Методи дослідження: діалектичний, історико-правовий, формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий, соціологічний, статистичний та системно-структурний.

Актуальністю даної теми є високий ступінь суспільної небезпечності злочину «Захоплення заручників». Досі ведуться дискусії щодо структури кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за захоплення заручників; необхідності примітки; щодо кваліфікації за сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Визначення точної кримінально-правової характеристики конститутивних ознак захоплення заручників є важливими як для науки кримінального права, так і правоохоронної діяльності, і тому потребують більш детального розгляду та розв'язання.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ЗАРУЧНИЦТВА.....	
1.1. Становлення кримінальної відповідальності за захоплення заручників у вітчизняному праві.....	10
1.2. Відповідальність за захоплення заручників за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн.....	15
1.3. Міжнародний досвід у боротьбі із захопленням заручників.....	28
Висновки до розділу I.....	32
РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ	
2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину захоплення заручників.....	35
2.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину захоплення заручників.....	41
2.3. Кваліфікуючі ознаки складу злочину захоплення заручників.....	49
Висновки до розділу II.....	58
РОЗДІЛ III. ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ВІД НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ.....	
Висновки до розділу III.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Останнім часом як у Україні, так і за її межами особливу тривогу і занепокоєння викликає поширення випадків захоплення заручників. Суспільна небезпека захоплення заручника полягає в тому, що це є одним з видів насильницьких кримінальних правопорушень, який здійснюється як самотійно, так і в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями.

З-поміж глобальних загроз на сучасному етапі є і суспільно-політичне явище особливого роду – тероризм. Будь-які акти насильства, що супроводжуються застосуванням зброї, вчиненням вибухів, підпалів тощо, якщо вони вчинені з метою порушення безпеки суспільства, задля впливу на прийняття рішень органами державної влади чи місцевого самоврядування або для провокації міжнародного ускладнення, створюють серйозну небезпеку життю і здоров'ю невизначено великої кількості людей. Одним із злочинів терористичного характеру є захоплення заручників.

Кримінальний кодекс (далі - КК) України був доповнений нормою про відповідальність за захоплення заручників ще у 1987 році. Проте досвід її застосування засвідчив недостатню ефективність кримінально-правової протидії цьому посяганню.

Науково-технічний прогрес, який розвивається швидкими темпами надає злочинцям все більш широкі можливості для здійснення своїх кримінальних протиправних дій. Оснащеність сучасною зброєю, вибуховими пристроями, а також технічними засобами полегшує вчинення даного кримінального правопорушення.

Прояви цього небезпечного кримінального правопорушення в нашій країні викликали значний інтерес правознавців. Він обумовлений як характером і ступенем суспільної небезпеки самого кримінального правопорушення, так і складністю його змісту. Вченими-юристами, які займаються проблемами кримінальної відповідальності, досі ведуться дискусії щодо структури кримінально-правової норми, яка передбачає

відповідальність за захоплення заручників; необхідності примітки; щодо кваліфікації за сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що захоплення заручників не є розповсюдженим кримінальним правопорушенням в Україні. Так, у 2020 році було обліковано 3 таких злочини у 2019 – 8, 2018 – 6, у 2017 – 7, у 2016 – 7 випадків вчинення захоплення заручників. Натомість, новела КК, що встановлює кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення (ст. 146-1 КК України) у 2020 році стала підставою для відкриття 58 кримінальних проваджень.

Актуальність даної теми дослідження полягає у тому, що захоплення заручників як злочин має все більше розповсюдження в зв'язку з загостренням конфліктних ситуацій на території України, що суттєво підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння, а наслідки негативно впливають на життєдіяльність суспільства й держави в усіх її сферах.

Метою даної роботи є визначення на основі теоретичного аналізу та з урахуванням правозастосовної практики змісту всіх ознак складу кримінального правопорушення, що передбачене диспозицією ст.147 КК України, виявлення прогалин у законодавчих конструкціях, що зумовлюють труднощі при застосуванні даної норми, формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення кримінального законодавства та вироблення правових орієнтирів для правозастосовної діяльності. Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**:

- комплексно розглянути історичне підґрунтя формування кримінально-правової відповідальності за захоплення заручників;
- дослідити відповідальність за захоплення заручників за законодавством окремих зарубіжних країн;
- проаналізувати елементи складу кримінального правопорушення захоплення заручників;
- дослідити стан кваліфікуючих ознак захоплення заручників;

– проаналізувати вітчизняні та міжнародні правові акти, що встановлюють відповідальність за захоплення заручників;

– дослідити проблеми відмежування захоплення заручників від суміжних складів кримінальних правопорушень;

– запропонувати напрями вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за захоплення заручників.

Теоретичною базою для дослідження є праці вітчизняних науковців у галузі кримінального права, присвячені загальнотеоретичним кримінально-правовим проблемам, питанням кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти волі, честі і гідності особи, зокрема, кримінальної відповідальності за захоплення заручників.

Сформульовані в роботі рекомендації і висновки ґрунтуються на працях вчених А.В. Андрушка, М.І.Авдєєва, М.І.Авербаха, М.І. Акімова, В.І.Акопова, П.П.Андрушка, М.І.Бажанова, Ю.В.Бауліна, Л.С. Белогриць-Котляревського, В.Ю. Борисова, О.П. Громова, Н.О.Гуторової, С.В. Гринчака, П.С.Дагеля, І.А. Журавльова А.М.Красікова, С.Ф.Мілюкова, В.Д.Спасовича, В.В.Сташиса, М.С.Таганцева, А.Н.Трайніна, С.С.Тихонової, Є.В.Фесенка та інших.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері застосування кримінальної відповідальності за захоплення заручників.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи складає діалектичний метод як загальнонауковий метод пізнання соціально-правових явищ. Комплексно-системне дослідження складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 147 КК України зумовило застосування різних наукових методів пізнання, а саме: формально-догматичного (логічного), історичного, системного аналізу, порівняльно-правового, формально-юридичного, статистичного та ін.

Використання *історичного методу* дозволяє визначити закономірності у встановленні та зміні міри відповідальності за захоплення заручників у різні періоди часу. Застосування *порівняльно-правового методу* дає змогу встановити подібність і відмінність між нормами національного і зарубіжного законодавства про відповідальність за аналогічні кримінальні правопорушення. За допомогою *формально-юридичного методу* та *методу системного аналізу* всебічно досліджується склад кримінального правопорушення захоплення заручників. За допомогою *структурно-функціонального методу* визначаються структурні компоненти кримінального правопорушення захоплення заручників. Статистичні дані, котрі свідчать про поширеність зазначених явищ, оцінюються із застосуванням *статистичного методу*.

РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ЗАРУЧНИЦТВА

1.1. Становлення відповідальності за захоплення заручників у вітчизняному праві

Проблема захоплення заручників має глибокі історичні корені і багатовікову історію. У стародавні часи заручників захоплювали в переважній більшості випадків для того, щоб привернути їх в рабство під час міжусобних війн і завойовницьких походів, причому в якості загарбників виступали як злочинці (пірати), так і воєначальники, і політичні діячі держав. З розвитком цивілізації спектр причин захоплень заручників розширювався. Їх стали захоплювати для забезпечення виконання умов договорів, покірності завойованих народів, власного збагачення (одержання викупу), обміну на полонених тощо.

Вже на ранніх етапах розвитку людства передбачалася відповідальність за викрадення людини, як вільної так і раба (як річ), однак окремої відповідальності за захоплення заручника не існувало. В той же час захоплення людей (підданих інших країн, а інколи і своєї країни) в якості заручників нерідко заохочувалися.

Майже одночасно виникли взяття заручників (у мирний час), захоплення заручників (під час воєнних дій) і позбавлення людини волі з метою отримання викупу або для обміну. Лише ця остання форма, як встановлено дослідженням, визнавалася злочином за правом рабовласницьких, а згодом і феодальних держав.

У XVII–XVIII столітті взяття заручників вийшло з вжитку у зовнішньополітичній діяльності. Проте у внутрішній політиці (як спосіб здійснення терору) воно використовувалось з часів Великої Французької революції (тоді ж з'явилися і перші правові акти з цього питання).

Одним із перших споминів про відповідальність за викрадення людини чи захоплення заручників являються Закони Хамурапі. Так, за викрадення малолітнього сина іншої людини передбачалася смертна кара. В відповідності до Законів XII таблиць позивач міг тримати в якості заручника особу, яка є відповідно до судового рішення його боржником.

В Стародавньому Римі раби фактично були заручниками, оскільки в разі вбивства рабом свого господаря смертній карі підлягали всі інші раби.

У відповідності до Салічної Правди держави франків крадіжка раба прирівнювалася до крадіжки коня.

Візантійський Звід Законів Еклога, особі котра викрала вільну людину та продала її відсікали руку. У випадку крадіжки чужого раба, винний ніс майнову відповідальність. Якщо відбувалося викрадення монахині чи світської дівчини та вступ з нею в статеві відносини, винний карався відсіченням носа, а особа, яка була пособником такого кримінального правопорушення підлягала вигнанню.

Відповідно до Декларації прав людини та громадянина від 29 серпня 1789 року, люди народжуються та лишаються вільними та рівними в правах. Свобода, власність, безпека і протидія пригнобленню є природними та невід'ємними правами людини.

Кримінальне законодавство за викрадення людини передбачало сувору відповідальність. Руська Правда передбачала два види кримінальних правопорушень проти особистої свободи: продаж напіввільного людини («якщо пан продасть закупа в повне холопство, то за образу 12 гривень») а також позбавлення волі за безпідставним звинуваченням («Якщо зв'яжуть чоловіка без вини, то 12 гривень за сміттям»). Суворі покарання за викрадення людини передбачали Судебник 1497 р., Соборне уложення 1649 р., Військовий артикул Петра I. Але окремо відповідальність за захоплення заручників жодним законом передбачена не була. Фактично про захоплення заручників не було відомо і кримінально-правовій науці [24,с.13].

За мусульманським правом, законним вважалось захоплення невільників - полонених в результаті бойових дій. Відповідно до звичаїв народів Дагестану відповідальність передбачалася лише за викрадення жінки. Відповідальність же за викрадення чоловіків була відсутня у зв'язку з тим, що таких прикладів не було, оскільки це могло викликати кровну помсту між родами. Разом з тим історія Кавказької війни показує, що викрадення людини іншої національності або захоплення в якості заручника не визнавалися кримінально протиправними.

Захоплення ж заручників під час воєнних дій вважалось припустимим і використовувалось аж до ХХ століття. Лише під впливом міжнародного руху за гуманізацію війн воно було спочатку обмежене Гаазькою конвенцією 1907 р., а потім остаточно заборонене Женевськими конвенціями 1949 р. та Додатковими протоколами 1977 р. до них.

Захоплення заручників у мирний час особливо поширилося у другій половині ХХ століття як спосіб діяльності терористичних груп та організацій. Для протидії актам захоплення заручників як проявам міжнародного тероризму були розроблені та прийняті декілька міжнародно-правових актів, що забороняли діяння, під ознаки яких підпадало і захоплення заручників. Остаточно захоплення заручників у мирний час було заборонене Міжнародною конвенцією про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. Вказана Конвенція визначає зміст кримінального правопорушення, закріплює основні засади міжнародного співробітництва протидії йому (у тому числі принцип *aut dedere aut judicare*) тощо. Саме після приєднання України до цієї Конвенції у 1987 році чинний КК Української РСР 1960 р. і був доповнений ст. 123-1 "Захоплення заручників".

У вітчизняному кримінальному законодавстві, починаючи з радянських часів, поняття «захоплення заручників» не було. Відповідно до КК УРСР 1922 р. передбачалася кримінальна відповідальність з покаранням у вигляді позбавлення свободи строком до одного року за насильницьке незаконне позбавлення кого-небудь волі, вчинене шляхом затримання або поміщення

його в якому-небудь місці (ст. 159). За ст. 160 КК УРСР передбачалася кримінальна відповідальність за позбавлення волі способом, небезпечним для життя чи здоров'я позбавленого волі чи супроводжується для нього стражданнями - позбавлення волі з суворою ізоляцією, за ст. 161 за приміщення в лікарню для душевнохворих завідомо здорової особи з корисливих або інших особистих видів - покарання у вигляді позбавлення волі строком не менше п'яти років. У ст. 162 КК УРСР говорилося, що викрадення, приховування або підмін чужу дитину з корисливою метою, з помсти чи інших особистих видів карається позбавленням волі на строк до чотирьох років з суворою ізоляцією

У КК УРСР 1960 р. спочатку передбачалася кримінальна відповідальність лише за викрадення або підміну дитини (ст. 125), а також незаконне позбавлення волі (ст. 126), у зв'язку з чим дії осіб, які викрали дорослої людини або захопили його в якості заручника, могли бути кваліфіковані тільки як незаконне позбавлення волі, що не відповідало змісту закону [8,с.76].

Протягом тривалих років захоплення заручників розглядалося як різновид міжнародного тероризму поряд з піратством, актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, а також незаконні захоплення і використання ядерних матеріалів. Лише в 1987 р., після ратифікації СРСР Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників була введена відповідальність за захоплення заручників.

Відповідно до ст. 126-1 КК УРСР даним злочином визначалося: «Захоплення або тримання особи як заручника, поєднані з погрозою вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень або подальшим утриманням цієї особи, з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника» (при цьому передбачалися один основний та один кваліфікований склад) У ч. 2 ст. 126-1 передбачалася відповідальність за вчинення дій, зазначених у ч. 1, якщо вони спричинили

тяжкі наслідки. Максимальне покарання за вчинення кримінального правопорушення передбачалося в якості позбавлення волі на строк від п'яти до 15 років з конфіскацією майна або без такої.

Стаття 126-1 була розташована в главі 3 КК УРСР «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особистості» поряд з нормами, що передбачають відповідальність за викрадення і підміну дитини (ст. 125) і залишення в небезпеці (ст. 127), що не відображало характерних особливостей даних злочинних дій, більш подібних до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Крім того, ст. 126-1 КК УРСР не містила примітки, відповідно до якої особа, яка добровільно або на вимогу влади звільнила заручника, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо в його діях не міститься іншого складу кримінального правопорушення. Дана обставина стимулює звільнення винною особою, яка захопила або утримує заручника, на що звертали увагу фахівці.[15,с.89]

Як відзначає М.П.Акімов, «істотною прогалиною первісного варіанта норми про відповідальність за захоплення заручників була наявність примітки, що звільнення від відповідальності не поширювалося на випадки вчинення такого кримінального правопорушення на території СРСР, коли особа, яка захопила або утримує заручника, перебуває на території СРСР, і ця особа, а також заручник є громадянами СРСР. Дане положення фактично обмежувало права громадян СРСР, щодо яких здійснювався захоплення або вони утримувалися в якості заручника, пізніше примітка була виключена з кримінального законодавства СРСР».

З прийняттям КК України в 2001 році до нього було включено норму, що передбачає відповідальність за захоплення заручників, а саме ст. 147 КК України, Розділ III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі і гідності особи», що містить основний і кваліфікований склади кримінальних правопорушень.

1.2. Відповідальність за захоплення заручників за кримінальним законодавством зарубіжних країн

Для того, щоб дати повну характеристику такому кримінальному протиправному діянню як захоплення заручників, вважаємо доцільним дослідити досвід іноземних держав щодо законодавчого закріплення відповідальності за захоплення заручників, відмежування цього кримінального правопорушення від суміжних складів кримінального правопорушення та здійснити аналіз інших аспектів, що будуть корисними та доцільними для досягнення мети та виконання завдань поставлених в науковій роботі.

Поняття «захоплення заручників», «викрадення людини», «позбавлення волі» законодавцями не завжди диференціюється. Так, в ряді країн наряду з відповідальністю за викрадення людини і позбавлення його свободи передбачена самостійна кримінальна відповідальність за захоплення заручників. В інших же кримінальних законодавствах формулювання кримінальних правопорушень, пов'язаних з викраденням людини, фактично включають в себе і захоплення заручників.

До числа перших умовно можна віднести кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки з англосаксонською правовою системою.

Федеральне законодавство США передбачає кримінальну відповідальність за викрадення людини. Відповідно до §1201 Зводу законів США, той хто незаконно захоплює, позбавляє свободи, заманює, викрадає, із застосуванням насильства чи обманом вивозить, чи утримує будь-яку особу з ціллю отримання викупу чи винагороди, за виключенням випадків, коли такі дії вчиняються батьками, і якщо така особа перевозиться з одного штату до іншого чи закордон, карається позбавленням волі на будь який строк чи довічно. В §1202 Зводу законів передбачається кримінальна відповідальність в вигляді штрафу в розмірі до 10 тисяч доларів, чи позбавленням волі на строк до десяти років, чи обидві міри покарання, якщо особа отримує будь-

які грошові кошти, майно чи будь-яку їх частину, володіє і розпоряджається ними, які коли-небудь були передані в якості викупу чи винагороди в зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого §1201 Зводу, знаючи про те, що згадані кошти чи майно є викупом чи винагородою. Згідно з § 1751 за вбивство, викрадення чи напад на Президента США чи члена його апарата передбачена окрема кримінальна відповідальність.

Звідси можна зробити висновок, федеральним кримінальним законодавством США кримінальна відповідальність за викрадення людини і захоплення заручників не диференціюється. Однак даний висновок буде умовним в зв'язку зі специфікою американського законодавства.

Своєю специфікою у вирішенні питань про кримінальну відповідальність за захоплення заручників володіє законодавство Китайської Народної Республіки, правову систему якої можна назвати соціалістичною, орієнтованою на романо-германську систему права. Стаття 120 діючого на даний час КК КНР, яка міститься в главі 2 «Злочини проти громадської безпеки», регламентує кримінальну відповідальність за організацію, керівництво та активну участь в терористичних організаціях. При кваліфікованому складі даного кримінального правопорушення, який спричинив вбивство, вибух, захоплення заручників чи інші злочини, покарання здійснюється у відповідності з положенням про покарання за вчинення декількох кримінальних правопорушень. Самостійна кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за захоплення іншої особи, є в главі 4 «Злочини проти особи, демократичних прав громадян» Особливої частини КК КНР.

Згідно з статтею 239 КК КНР кримінальна відповідальність за захоплення іншої особи (в тому числі викрадення немовляти) з ціллю вимагання цінностей карається позбавленням волі строком від 10 років до довічного позбавлення волі. В якості додаткового покарання призначається штраф чи конфіскація майна. Спричинення заручнику смерті чи його вбивство караються смертною карою.

В статті 240 КК КНР передбачена окрема кримінальна відповідальність за викрадення з ціллю продажу жінки чи дитини. У випадку кваліфікованого складу кримінального правопорушення покарання є таким, як і при захопленню заручника, поєднаного з спричиненням йому смерті чи вбивство заручника.

Аналіз кримінального законодавства КНР також показує, що кримінальна відповідальність за викрадення людини і захоплення заручника не диференційована і дані дії охоплюються одним складом.

Зовсім інший підхід до кваліфікації злочинних дій існує в Німеччині. Сучасне кримінальне законодавство держави передбачає самостійну кримінальну відповідальність за викрадення людини (§234), викрадення неповнолітніх (§235), незаконне позбавлення свободи (§239), викрадення людини з ціллю вимагання (§239a) і захоплення заручників (§239b). Всі вказані склади кримінальних правопорушень містяться в розділі XVIII «Злочинні дії проти особистої свободи» Особливої частини КК ФРН.

Захоплення заручника відповідно до §239 b КК ФРН є викрадення людини чи заволодіння нею, при спричиненні смерті чи спричинення жертві тяжкого тілесного ушкодження, або за допомогою позбавлення свободи жертви тривалістю більше одного тижня для спонукання третьої особи на вчинення певної дії чи бездіяльності. Згідно §234 КК ФРН злочинцем є той, хто використовує обман, погрози чи насилля, викрадає людину, щоб поставити її в безпорадне становище чи рабство, кріпацтво, або доставити для служби іноземним військовим чи іншим службам.

Кримінальне законодавство Франції передбачає відповідальність за викрадення чи незаконне утримання людини (ст.. 224-1 КК) та за незаконний арешт та позбавлення свободи (ст..341 КК).

Кримінальне законодавство Іспанії передбачає відповідальність за незаконне переслідування і викрадення людини. Норми, що стосуються зазначених дій передбачені Розділом VI «Злочини проти свободи особистості» Кримінального кодексу.

Стаття 163 Кримінального кодексу Іспанії, яка встановлює відповідальність за незаконне позбавлення волі людини, передбачає покарання приватної особи позбавленням волі строком від чотирьох до шести років за утримання іншої особи в неволі, позбавлення її свободи. При цьому, якщо неволя чи затримання тривало більше 15 днів, винний карається позбавленням волі строком від п'яти до восьми років. Згідно статті 164 покарання у вигляді позбавлення волі від шести до десяти років передбачено за викрадення людини з вимогою виконати певні умови для його звільнення.

Діючим Кримінальним кодексом Швейцарії передбачена відповідальність за незаконне позбавлення свободи і викрадення (ст.183), а також за захоплення заручників (ст.185). Обидві норми розташовані в розділі IV «Злочини та проступки проти свободи». Максимальне покарання за захоплення заручників при особо обтяжуючих обставинах – по життєва каторжна в'язниця.

У відповідності до § 261 КК Данії (глава 26 «Злочини проти особистої свободи») будь яка особа, яка позбавляє свободи іншу особу, а також позбавляє свободи з метою отримання прибутку, або позбавлення волі було довгостроковим, чи якщо воно полягало в тому, що будь яка особа незаконно позбавлена волі в якості душевнохворого чи психічно неповноцінної особу, чи яку завербували на іноземну військову службу, чи котру взяли в полон чи поставили в інше залежне становище карається тюремним ув'язненням строком від 4 до 12 років. Самостійна відповідальність за захоплення заручника в законодавстві Данії відсутня, однак передбачена відповідальність за захоплення повітряного судна, максимальний строк покарання за вчинення даного діяння є довічне ув'язнення.

Кримінальний кодекс Швеції передбачає відповідальність за викрадення людини у вигляді позбавлення волі від чотирьох до десяти років

чи довічне позбавлення волі, а також за незаконне позбавлення свободи у вигляді позбавлення волі на строк від 1 до 10 років відповідно до §1 глави 4.

Кримінальне законодавство Ізраїлю передбачає відповідальність за викрадення переміщення особи за межі країни, викрадення з метою позбавлення свободи, викрадення з метою вбивства чи вимагання, викрадення з під опіки, викрадення з метою спричинення тяжкого тілесного ушкодження, викрадення з метою торгівлі людьми, відповідальність за укриття викраденого, за утримання викраденого в умовах рабства, за позбавлення свободи.

Наприклад, та особа, яка утримує людину в умовах рабства для того щоб використовувати її в роботі чи для надання послуг, в тому числі і послуг сексуального характеру, карається тюремним ув'язненням строком на 16 років. Якщо дане кримінальне правопорушення було вчинене щодо неповнолітнього, строк покарання становить 20 років позбавлення волі.

Під «рабством» розуміється ситуація, при якій у відношенні людини здійснюються такі повноваження, які як правило здійснюються щодо власності, в даному випадку дійсний контроль над життям людини чи позбавлення його свободи розглядається, як здійснення вищезазначеного контролю.

Окремої норми, яка б встановлювала відповідальність за захоплення заручників у кримінальному праві Ізраїлю немає.

Для здійснення повного та детального дослідження встановлення відповідальності за захоплення заручників потрібно звернути також увагу на положення Кримінального кодексу Російської Федерації від 13.06.1996 року. Там статтею 206, яка міститься в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку», встановлена відповідальність за захоплення заручника.

Захоплення чи утримання особи в якості заручника, вчинене з метою спонукання держави, організації чи громадянина вчинити будь-яку дію чи

утриматися від вчинення дії як умови звільнення заручника, карається позбавленням волі строком від 5 до 10 років.

Ті ж самі дії вчинені:

- а) групою осіб за попередньою змовою;
  - б) неодноразово;
  - в) з застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я особи;
  - г) вчинені щодо завідомо неповнолітньої особи;
  - д) із застосуванням зброї чи предметів, які використовуються в якості зброї;
  - е) з корисливих мотивів чи на замовлення;
  - ж) щодо жінки, яка завідомо для винного знаходиться в стані вагітності;
  - з) щодо двох чи більше осіб,
- карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років.

У статті 206 КК РФ є примітка, яка передбачає, що особа, яка добровільно чи на вимогу влади звільнила заручника, звільняється від відповідальності, якщо в її діях немає складу іншого кримінального правопорушення.

Кваліфікуюча ознака насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, передбачає умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю (стаття 115 КК РФ), навмисне заподіяння шкоди здоров'ю середньої тяжкості (ст. 112 КК), катування (ст. 117 КК), умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 111 КК).

Додатковим об'єктом кримінального правопорушення може бути життя і здоров'я, свобода людини. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в захопленні або утриманні заручника.

Заручник — це фізична особа, захоплена і (або) утримується з метою спонукання держави, організації або окремих осіб здійснити якусь дію або

утриматися від вчинення якої-небудь дії як умови звільнення утримуваної особи.

Захоплення заручника передбачає протиправне насильницьке обмеження свободи хоча б однієї людини, вчинене відкрито або таємно, шляхом обману, наприклад переміщення заручника до місця утримання з допомогою обману, із застосуванням насильства, нешкідливого для життя або здоров'я (ст. 116 КК РФ), або без такого, або з загрозою застосування будь-якого насильства, у разі невиконання пред'явлених державі, організації або громадянину вимог, як умови звільнення заручника. Характер вимог не має значення, вони можуть бути законними або незаконними. Погроза вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю при захопленні заручника або його утримання не вимагає самостійної кваліфікації.

Утримання заручника означає насильницьке перешкоджання його пересуванню, повернення свободи, доступ до захопленого представників влади, зміст його в приміщенні, яке заручник не може покинути самостійно.

Дане кримінальне правопорушення відрізняється специфічністю мети — вчинення представниками держави, організаціями або громадянами певних дій як умови звільнення заручника, тому обов'язковим елементом об'єктивної сторони є висунення викрадачами певних вимог політичного, націоналістичного, релігійного, кримінального та іншого характеру, наприклад, звільнити якогось засудженого з місць позбавлення волі, забезпечити грошима, зброєю, транспортом, виїзд з країни перебування тощо або утриматися від вчинення якої-небудь дії.

Захоплення заручника — триваюче кримінальне правопорушення з формальним складом, визнається закінченим з моменту захоплення, коли потерпілий фактично позбавляється свободи, а в разі, якщо особа утримує вже захопленого іншими особами заручника, то з моменту утримання, незалежно від тривалості часу. Невдала спроба захопити заручника кваліфікується як замах на злочин.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, винний усвідомлює, що захоплює або утримує людину в якості заручника з метою примусити державу, організації чи громадянина вчинити будь-яку дію або утриматися від вчинення якої-небудь дії як умови звільнення заручника, і бажає так діяти.

Суб'єкт кримінального правопорушення — осудна фізична особа, яка досягла 14-річного віку.

Частина 2 коментованої статті передбачає кваліфікуючі обставини захоплення заручника: а) групою осіб за попередньою змовою; в) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я; г) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї; д) щодо завідомо неповнолітнього; е) щодо жінки, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності; ж) щодо двох або більше осіб; з) з корисливих мотивів або за наймом.

Кваліфікуюча ознака групи осіб за попередньою змовою при захопленні заручників не має якої-небудь особливості і визначається за правилами ч. 2 ст. 35 КК.

Кваліфікуюча ознака насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, передбачає умисне заподіяння легкого шкоди здоров'ю (стаття 115 КК РФ), навмисне заподіяння шкоди здоров'ю середньої тяжкості (ст. 112 КК), катування (ст. 117 КК), умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 111 КК).

Кваліфікуюча ознака застосування зброї або предметів, використовуваних як зброї, має на увазі будь-яку зброю, як перераховане в Законі про зброю, так і не зазначене в даному Законі, а предметом може бути будь-який предмет, як підібраний на місці, так і заздалегідь принесений, пристосований для цього.

Кваліфікуючі ознаки про захоплення завідомо неповнолітнього заручника (п. «д» ч. 2 коментованої статті), жінки, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності (п. «е» ч. 2 коментованої статті), можуть бути

застосовані лише у тих випадках, коли винному достовірно відомо відповідно про неповнолітньому віці заручника, про те, що це особа не досягла 18 років, або про знаходження заручниці-жінки у стані вагітності незалежно від її терміну.

Кваліфікуючі ознаки захоплення двох або більше заручників (п. «ж» ч.2 вказаної статті вчинення кримінального правопорушення з корисливих мотивів або на замовлення (п. «з» ч.2 ст.116 КК РФ застосовуються аналогічно кваліфікуючими ознаками складу вбивства, передбачених відповідно п. п. «а» або «з» ч. 2 ст. 105 КК.

Частина 3 коментованої статті передбачає особливо кваліфіковані види захоплення заручника, якими є діяння, передбачені ч. ч. 1 або 2 коментованої статті, якщо вони вчинені організованою групою або спричинили з необережності смерть людини або інші тяжкі наслідки.

Відповідно до ч.4 ст.116 КК РФ особливо кваліфікований вид захоплення заручника має місце у випадках, якщо воно спричинило умисне заподіяння смерті людині.

Суб'єктивна сторона захоплення заручника у випадках настання смерті потерпілого або інших тяжких наслідків характеризується двома формами вини — прямим умислом щодо дій і необережність (легковажністю або недбалістю) по відношенню до таких наслідків.

Таким чином, аналіз кримінального законодавства найбільш розвинутих зарубіжних країн демонструє наявність значної кількості правових норм, які передбачають відповідальність за діяння, пов'язані з захопленням заручників чи подібні дії. Конкретні склади кримінальних правопорушень розташовані в основному в главах та розділах про кримінальні правопорушення проти особи. Разом з тим, однозначного трактування кваліфікуючих ознак даних діянь, немає і в рамках одного складу розглядається всі схожі кримінальні правопорушення. Дане положення обумовлене в значній мірі як розбіжністю правових систем, так і національно-державними особливостями відповідних територій.

Законодавство зарубіжних країн колишнього соціалістичного табору в даний час передбачає відповідальність на посягання на фізичну свободу особи, однак як правило не диференціюють її в залежності від ряду ознак.

Отже, поряд із визнанням захоплення заручників суспільно небезпечним (тобто кримінально протиправним) діянням, його законодавча дефініція, відповідальність та відмежування від суміжних кримінальних правопорушень має свої, властиві кожній країні особливості.

Дослідивши кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн в частині встановлення кримінальної відповідальності за захоплення заручників, можемо провести класифікацію законодавчого закріплення відповідальності за цей злочин. За способом регламентації кримінальної відповідальності за захоплення заручників серед зарубіжних країн можна умовно виділити такі групи.

У країнах першої групи кримінальні кодекси не розмежовують дане та суміжні кримінальні правопорушення, розглядаючи подібні діяння або в рамках одного складу (викрадення людини, іноді – незаконне позбавлення волі), або як його кваліфікований склад. Так, кримінально караними визнаються: викрадення іншої людини без її згоди з використанням насильства, або після отримання такої згоди за допомогою небезпечної загрози чи хитрощів, або іншим способом для того, щоб примусити третю особу вчинити дію, потурання або бездіяльність; викрадення особи та протизаконне позбавлення волі; викрадення людини з вимогою виконати певні дії для її звільнення; незаконне захоплення, викрадення, насильницьке чи здійснене шляхом обману вивезення чи утримання будь-якої особи з метою отримання викупу чи винагороди; позбавлення волі іншої особи, у тому числі з метою отримання прибутку [15,с.56].

У державах другої групи кримінальний закон виділяє захоплення заручників у окремий склад кримінального правопорушення, який співвідноситься із незаконним позбавленням волі та викраденням людини як спеціальна норма із загальною. Родовим об'єктом кримінального

правопорушення, що розглядається, визнається особиста воля людини (щоправда, існують і винятки: наприклад, за КК Польщі захоплення заручників – кримінальне правопорушення проти публічного порядку. Дії, що складають об'єктивну сторону захоплення заручників, сформульовані згідно зі ст. 1 Конвенції: передбачені дві форми його вчинення (захоплення або тримання особи). Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний (як його визначає кримінальний закон відповідної держави). Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та наявністю спеціальної мети – спонукання визначеного законом кола фізичних та юридичних осіб до вчинення або невчинення певних дій як умови звільнення потерпілого. Кваліфікуючими обставинами захоплення заручників визнаються вчинення кримінального правопорушення з корисливих мотивів, повторно, за попереднім зговором групою осіб, завдання шкоди здоров'ю потерпілого, жорстоке поводження із ним або тривале позбавлення його волі (від одного тижня до одного місяця); особливо кваліфікуючими – смерть потерпілого або настання інших тяжких наслідків.

Природно, що в державах із різними правовими системами не можуть не існувати й обумовлені власними законотворчими традиціями та правозастосовною практикою певні особливості регламентації кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, що розглядається. Так, адресати погроз при захопленні заручників іноді названі узагальнюючим терміном “третя особа”. Можуть бути прямо вказані види спеціальної мети при вчиненні даного кримінального правопорушення – готування або вчинення кримінального правопорушення або проступку; сприяння втечі або забезпечення безкарності виконавця чи співучасника кримінального правопорушення або проступку; досягнення виконання будь-якої вимоги або умови, зокрема внесення викупу .

Нарешті, в окремих випадках законодавець, підкреслюючи терористичний характер кримінального правопорушення, що розглядається, вказує, що при організованих формах терористичної діяльності, тобто при

вчиненні кримінальних правопорушень терористичної спрямованості (терористичного характеру) у складі спеціально створеної з цією метою організації (спільноти), захоплення заручників (на відміну від незаконного позбавлення волі чи викрадення людини) підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень [17,с.323].

З метою стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи в деяких країнах передбачається або звільнення винної особи від кримінальної відповідальності (КК Польщі) або зменшення покарання (КК Франції та Швейцарії) за умови добровільного звільнення заручника та відмови від висунутих вимог.

Можна зробити висновок, що однакової точки зору щодо законодавчого регулювання відповідальності за захоплення заручників та суміжні з ним кримінальні правопорушення, формулювання відповідних норм у кримінальному законі, кваліфікації дій та покарання винних осіб немає. Природним поясненням відсутності єдиного підходу у вирішенні цих проблем є, перш за все, складний, комплексний характер даного кримінального правопорушення, прояв його на різних рівнях тероризування – від сфери вирішення дрібних побутових проблем до грандіозного політичного скандалу. Безумовно, не можна залишати поза увагою і фактор актуальності даної проблеми для окремо взятої країни і, з огляду на це, обґрунтування кримінально-правової заборони тієї чи іншої поведінки та регламентації кримінально-правової охорони тих чи інших благ, які, на думку законодавця, цього потребують.

Країнам – республікам колишнього СРСР, які з моменту набуття своєї незалежності вже прийняли нові КК або внесли зміни у чинні, притаманні свої особливості регулювання відповідальності за захоплення заручників. Перш за все, це стосується визначення родового об'єкту кримінального правопорушення; *за цим критерієм згадані держави можна розділити на дві групи.*

Країни першої групи, орієнтуючись на всесвітньо визнаний пріоритет людини, її прав, свобод та законних інтересів та обов'язок держави захищати ці блага, відповідно закріпили його у власних конституціях. На підставі цього у КК Грузії, Естонії, Латвії, Таджикистану та України норма про відповідальність за захоплення заручників розміщена у розділах (главах) Особливої частини, які передбачають відповідальність за посягання на особу (її волю).

У свою чергу, у КК *держав другої групи* – Азербайджану, Білорусії, Киргизстану, Росії, Узбекистану – захоплення заручників розглядається як кримінальне правопорушення проти громадської безпеки. Таке рішення обґрунтовується тим, що без забезпечення державної та громадської безпеки визнання пріоритету людини, її прав, свобод та законних інтересів має популістський характер, а у дійсних – з точки зору загальнолюдських цінностей – державних та суспільних інтересах завжди поєднані інтереси багатьох осіб, які є більш вагомими, ніж інтереси окремо взятої особи [19,с.151].

Нарешті, кримінальний закон Білорусі, Грузії та України містить, окрім загальної, також і спеціальну норму про відповідальність за захоплення заручників у разі вчинення вказаного кримінального правопорушення відповідно на порушення законів та звичаїв війни, проти держави або відносно представників влади чи співробітників правоохоронних органів.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу та спеціальною метою (спонукання вказаних у законі адресатів погроз до вчинення або утримання від вчинення певних дій як умови звільнення заручника). Суб'єктом захоплення заручників визнається осудна фізична особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років (щоправда, у деяких країнах, зокрема, в Україні, Росії, з огляду на підвищену суспільну небезпеку, загальнонебезпечний спосіб вчинення та тяжкість кримінального правопорушення, вік кримінальної відповідальності з знижений до 14 років). Кваліфікуючими обставинами при захопленні

заручників визнаються вчинення кримінального правопорушення неодноразово, за попереднім зговором групою осіб, відносно неповнолітнього (малолітнього), із застосуванням зброї або насильства, небезпечного для життя та здоров'я, із корисливих мотивів. Особливо кваліфікуючими (такий склад передбачений КК Азербайджану, Грузії, Киргизстану, Росії, Таджикистану) є вчинення кримінального правопорушення організованою групою або злочинним співтовариством або смерть потерпілого чи інші тяжкі наслідки.

Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за захоплення заручників у разі їх добровільного чи на вимогу органів влади звільнення, якщо в діях винної особи немає іншого складу кримінального правопорушення, передбачене КК Азербайджану, Киргизстану, Росії, Таджикистану.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що кримінальна відповідальність за захоплення заручників сьогодні має деякі спільні риси в країнах колишнього СРСР, правові системи яких тривалий час перебували в єдиному просторі, та суттєво відрізняється у державах далекого зарубіжжя.

Сучасний стан даної проблеми в Україні з огляду на дискусійний характер деяких його положень, що регулюють відповідальність за захоплення заручників, потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Зокрема, із набуттям чинності Законом України “Про боротьбу із тероризмом” вельми актуальною виявляється розробка проблеми відповідальності за вчинення актів тероризму шляхом захоплення заручників, а, отже, і питання уточнення місця норми про захоплення заручників в Особливій частині КК України, необхідність більш чіткого відмежування даного кримінального правопорушення від суміжних із ним кримінальних правопорушень проти волі особи, доцільність формулювання та введення звільнення від кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення тощо [21, с. 401].

Наша держава не в змозі залишитися осторонь проблеми створення ефективної правової системи протидії терористичним проявам, і у пошуках шляхів її оптимального вирішення слід користуватись напрацюваннями, які має кримінальне законодавство країн близького та далекого зарубіжжя.

1.3. Міжнародний досвід у боротьбі із захопленням заручників

Міжнародне співробітництво на сучасному етапі характеризується значним розмаїттям своїх форм і знаходить конкретне вираження у прийнятті державами спільних рішень по найважливіших питаннях щодо підтримання миру та мирного співіснування, зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі, охорони довкілля та протидії злочинності. Однією з найактуальніших проблем у боротьбі зі злочинністю є протидія захопленню заручників.

Згідно з ст. 3 Загальної декларації прав людини, кожна людина має невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканість та особисту безпеку. Наша держава приєдналася до зазначеного міжнародно-правового акту, тому згідно ст.9 Конституції України, він є частиною національного законодавства і реалізується саме через останнє. Серед інших соціальних цінностей, які ст.3 Конституції, проголошені найвищими, першими названі життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека людини. Утвердження і забезпечення цих прав і свобод є обов'язком держави [18,с.432].

Перша спроба створити ефективний механізм боротьби з міжнародним тероризмом взагалі і з захопленням заручників зокрема, була здійснена ще у 1937 році. Результатом трирічної роботи комісії експертів Ліги Націй стало прийняття Конвенції про прийняття злочинів політичного характеру, які визначаються, як акти політичного тероризму, та про встановлення покарання за них. На жаль у зв'язку з загостренням політичної ситуації у світ на передодні Другої світової війни Конвенція та і не набула чинності (з 23 держав-членів Ліги Нації, ратифікувала її лише Індія).

Незважаючи на це, зазначений міжнародно-правовий акт містив багато цікавих положень, які прямо стосуються питання, що розглядаються. Наприклад, згідно ст.2 кожна держава-учасниця, зобов'язувалась включити до національного кримінального законодавства норми, що передбачали відповідальність за умисні дії, спрямовані на позбавлення волі глав держав, осіб наділених повноваженнями глав держав, їх наступників (за спадком, або за призначенням), осіб, які виконують державні функції чи обіймають державні посади на момент злочинного посягання, та їх подружжя. Так дії за змістом ст.. Конвенції є актом тероризму і їх на мою думку можна кваліфікувати, як захоплення заручників [12,с.32].

У другій половині ХХ ст. терористичні організації практикували, як захоплення заручників (як для отримання викупу, так і в політичних цілях), іноземних дипломатів, представників іноземних держав (у Центральній та у Південній,згодом у Північній Америці та на Близькому Сході), політичних діячів. Найбільшого розголосу набули терористичні акти у Мюнхені 1972 року (захоплення олімпійської збірної Ізраїлю), у Відні 1975 року (захоплення делегатів засідання ОПЕК), викрадення прем'єр-міністра Італії Альдо Моро у 1978 році.

Природно, що країни світу, які частіше за всіх потерпали від подібних посягань, першими удалися до створення міжнародного співробітництва у боротьбі із тероризмом. Саме тому, першими договорами, які передбачали заходи по протидії захоплення заручників стали регіональні конвенції. Так у 1971 році на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднання Американських держав у Вашингтоні, була підписана Конвенція про попередження та покарання актів тероризму проти осіб, та пов'язаного з цим вимагання коли ці акти носять міжнародний характер. Ст. 2 Конвенції визначила викрадення осіб загально кримінальним злочином незалежно від мотивів їх вчинення. Тому на осіб, обвинувачених або засуджених за даний злочин, згідно ст..2 Конвенції розповсюджувався принцип «aut dedere aut judicare» - вони підлягали видачі на підставі відповідних договорів між

державами-учасницями, або кримінальному переслідуванню за національним законодавством. Варто зауважити, що учасником цієї Конвенції, окрім держав-членів Організації американських держав, може стати будь-яка інша держава, якій це буде запропоновано.

Захоплення заручників кваліфікується як кримінальне правопорушення ще за кількома регіональними конвенціями. Зокрема, Ст.1 підписаної у Страсбурзі у 1977 році Європейської конвенції по боротьбі із тероризмом встановила, що посягання на свободу осіб, які перебувають під захистом міжнародного права (у тому числі дипломати), замах чи співучасть у такому злочині не будуть розглядатись, як політичні кримінальні правопорушення з метою видачі. Більше того, кожна держава-учасник з метою видачі може не розглядати як політичний будь який тяжкий злочин проти волі громадян.

Кваліфікує захоплення заручників (а також замах, змову з метою вчинення, співучасть, сприяння, і вперше – у договірній практиці, рекомендації по вчинюваному кримінального правопорушення) як тероризм і Конвенція, укладена державами-учасницями Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії 1987 року. Крім цього, зазначена Конвенція закріплює конкретні форми співробітництва держав-учасників (консультації, обмін інформацією, у тому числі між спецслужбами, профілактичні заходи), що також є певною новацією для права міжнародних договорів у аспекті боротьби з міжнародним тероризмом [24,с.143].

Обидві вищезгадані регіональні конвенції є договорами закритого типу, спрямовані на невідворотне кримінальне переслідування винних осіб згідно з принципу «aut dedere aut judicare» (видай або суди): вказані кримінальні правопорушення визнаються неполітичними з метою видачі та здійснення правосуддя або екстериторіальної юрисдикції національних судів у випадку, якщо видача не проводиться.

Все більша кількість вчинення дій пов'язаних із захопленням заручників, висока суспільна небезпека таких актів та значні труднощі у протидії ним змусили світове співтовариство шукати більш ефективні шляхи

виходу із становища, що склалося. У 1973 році у Нью-Йорку була підписана Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі міжнародних агентів. Хоч вона і не спрямовувалась безпосередньо на боротьбу із захопленням заручників, кримінальними правопорушеннями, які підпадають під її дію, визнані викрадення та інші посягання на волю осіб, які користуються міжнародним захистом, а так само погрози, спроби нападу та співучасть у них. Крім цього, кожна держава-учасник має передбачити у національному законодавстві покарання за такі кримінальні правопорушення відповідно до їх тяжкого характеру.

У 1976 році під егідою Національної Асамблеї ООН був заснований спеціальний комітет для розробки єдиного міжнародно-правового акту про боротьбу із захопленням заручників (відповідний проект, який у роботі комітету був прийнятий за основу, був внесений на розгляд 1977 році за ініціативою ФРН). Конвенція про боротьбу із захопленням заручників була схвалена на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН і відкрита для підписання у 1979 році [11,с.72].

Цей документ вперше дає визначення захоплення заручників як кримінального злочину міжнародного характеру. Згідно ст.1 Конвенції даним злочином, визнається захоплення чи утримання особи, поєднане з погрозою вбивством, завдання тілесних ушкоджень чи подальшого утримання, з метою примусити державу, міжнародну неурядову організацію, будь яку фізичну чи юридичну особу чи групу осіб, виконати чи утриматись від виконання певних дій як прямої та і непрямой умови для звільнення заручників, а також замах та співучасть у цьому. Основним принципом згаданої Конвенції є також невідворотність покарання незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення та без будь-яких винятків. Поряд з цим ст..9 передбачає можливість відмови у видачі, якщо є підстави вважати, що особу переслідують за її політичні погляди, расову, релігійну, національну чи етнічну приналежність, або якщо видача погіршує її становище.

Згадані конвенції у свій час відіграли певну позитивну роль, одна насправді ефективним інструментом у боротьбі із захопленням заручників вони в силу певних причин не стали. У наш час спостерігається зростання кількості випадків, захоплення заручників пов'язане із загостренням старих та виникнення нових конфліктів на національному, етнічному та релігійному підґрунті, ескалація насильства на території України так і інших держав потребує міжнародного правового втручання.

Висновки до розділу I

В ході розвитку цивілізації спектр причин захоплення заручників розширювався. Їх стали захоплювати для забезпечення виконання умов договорів, покірності завойованих народів, особистого збагачення, обміну полонених тощо.

Саме збільшення кількості таких кримінальних правопорушень та їх тяжкість, а також формування в них транснаціонального характеру привели до активізації діяльності міжнародних правозахисних організацій і розробленню ряду вітчизняних та міжнародних правових актів.

В вище зазначеного можна зробити висновок, що в законодавчих актах ряду країн відповідальність за захоплення заручників та викрадення людини, незаконне позбавлення волі людини чи поміщення її в психіатричний заклад не диференціюється, тобто не має правової норми, яка б окремо встановлювала відповідальність за захоплення заручників (Ізраїль, США, Данія).

Також варто звернути увагу на положення статті 116 КК ФР, оскільки вона, на нашу думку, найбільш точно регулює відповідальність за захоплення заручників, і за змістом схожа на статтю 147 КК України. Але на відмінну, від нашого законодавства в КК РФ є примітка, яка передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності за захоплення заручника, що в нашому законодавстві відсутнє, і є прогалиною в законодавстві, яку необхідно усунути.

Сучасний стан даної проблеми в Україні з огляду на дискусійний характер деяких його положень, що регулюють відповідальність за захоплення заручників, потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Зокрема, із набуттям чинності Законом України “Про боротьбу із тероризмом” вельми актуальною виявляється розробка проблеми відповідальності за вчинення актів тероризму шляхом захоплення заручників, а, отже, і питання уточнення місця норми про захоплення заручників в Особливій частині КК України, необхідність більш чіткого відмежування даного кримінального правопорушення від суміжних із ним кримінальних правопорушень проти волі особи, доцільність формулювання та введення звільнення від кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення тощо [21, с. 401].

Наша держава не в змозі залишитися осторонь проблеми створення ефективної правової системи протидії терористичним проявам, і у пошуках шляхів її оптимального вирішення слід користуватись напрацюваннями, які має кримінальне законодавство країн близького та далекого зарубіжжя.

РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину захоплення заручників

За КК України, єдиною підставою кримінальної відповідальності є наявність в діях особи складу кримінального правопорушення. У теорії кримінального права складом кримінального правопорушення визнається сукупність юридичних ознак (об'єктивних та суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно-небезпечне діяння як конкретне кримінальне правопорушення, передбачене кримінальним законом. Об'єктивними ознакам складу кримінального правопорушення є об'єкт і об'єктивна сторона, суб'єктивними - суб'єкт і суб'єктивна сторона.

Загальноновизнано, що *об'єктом* кримінального правопорушення завжди є те благо, якому кримінальним правопорушенням завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди. Об'єктом будь-якого кримінального правопорушення є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини. Проте, ст. 147 КК містить вказівку не

на сам об'єкт кримінального правопорушення, а на окремі елементи охоронюваних законом суспільних відносин [5, с. 100].

Родовим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, честь та гідність особи.

Однак слід додати, що об'єктом цього кримінального правопорушення є не тільки особиста воля, а й особиста безпека особи, захопленої як заручник. Потерпілим від кримінального правопорушення є фізична особа – заручник [2 ст. 87].

Згідно з ст. 24 Цивільного кодексу України фізичною особою вважається людина. Захоплення заручника (-ків), що має додаткові суб'єктні ознаки, наприклад представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів, тягне відповідальність за ст. 349 КК.

Безпосереднім об'єктом захоплення заручників виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону державою права вибору людиною на свій розсуд постійного чи тимчасового місця проживання (перебування), крім випадків передбачених законом. Таким чином, у цьому випадку йдеться про охорону фізичної свободи (волі) та особистої недоторканості людини.

П.С. Матишевський під фізичною свободою (волею) людини з урахуванням встановлених законом обмежень пропонує розглядати право вільно пересуватись, обирати місце свого проживання та тимчасового перебування. Особиста недоторканість полягає у забороні протиправного втручання з боку інших осіб у питання вибору людиною (в окремих випадках – її законними представниками) місця проживання, тимчасового перебування чи здійснення свободи пересування [6 ст. 266].

Важливим моментом для кваліфікації захоплення заручників є визначення *додаткового об'єкта*. В літературі вважається, що додатковим об'єктом цього кримінального правопорушення є основи громадської безпеки, яку покликані забезпечувати органи державного управління [6 с 266]..

Неоднозначно в працях вітчизняних і зарубіжних вчених вирішується питання про безпосередній об'єкт захоплення заручників, де виділяють дві точки зору: особисту волю людини або громадську безпеку. Так, наприклад, дотримуючись позиції, що захоплення заручників у міжнародному праві є різновидом тероризму, законодавець у Російській Федерації, Узбекистані та Республіці Беларусь відносить це склад злочину поряд із складом тероризму до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. З іншого боку підійшов законодавець України та Туркменістану при визначенні причетності цього злочину, як такого, що виступає проти громадської безпеки; у законодавстві України захоплення заручників належить до кримінальних правопорушень, направлених проти волі особи.

Як справедливо зазначає В.П. Ємельянов, неоднозначний підхід до цього складу злочину в частині розташування його в системі норм КК, мабуть викликаний багатогранністю самого діяння, тобто проявом його різних рівнів тероризування – від сфери вирішення дрібних побутових проблем до грандіозного політичного скандалу, тому в таких випадках це діяння буде виступати як кримінальне правопорушення з елементами тероризування, в інших формах – як формений тероризм [7, 142-143].

«Якщо визнавати, що об'єктом захоплення заручників є громадська безпека, то законодавець не повинен ігнорувати той факт, що для вказаного складу кримінального правопорушення властиві такі ознаки: а) він об'єктивно шкідливий для невизначеного широкого кола суспільних відносин (безпека особи, недоторканість власності, нормальна діяльність підприємств, установ, організацій та інших соціальних інститутів); б) основні соціальні блага суспільства порушуються опосередковано: шляхом завдання шкоди відносинам, які регламентують безпечні умови життя суспільства. Однак від цього зазначене кримінальне правопорушення не стає менш небезпечним, ніж, наприклад, кримінальні правопорушення проти власності, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи тощо. Оскільки шкода заподіюється інтересам не конкретної особи, а й суспільно значимим

інтересам – створення безпечних умов життя суспільства в цілому, тому законодавець встановлює достатньо суворі санкції за скоєні кримінальні правопорушення проти безпеки суспільства» [1, с. 362].

Крім того, особа заручника цікавить винних не тільки як особистість, а як засіб тиску на певного адресата – родичів затриманого, державної або іншої установи, фізичної або службової особи для вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії (дій).

Наведені ознаки повною мірою відповідають кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України. Більше того, віднесення захоплення заручників до суспільно небезпечних кримінальних правопорушень обумовлено і суб'єктивно, оскільки винний усвідомлює, що метою його дії є не захоплення заручників, а вчинення й утримання від вчинення будь-яких дій з боку родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи.

Отже, визнаючи, що головним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, є громадська безпека, а вже додатковим – особиста воля людини.

Об'єктивна сторона – це сукупність зовнішніх ознак вчиненого кримінального правопорушення: діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки (певна шкода об'єкту), причинний зв'язок, спосіб, засоби, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення. Найважливішою ознакою, без якої не може бути жодного складу кримінального правопорушення, є діяння, виражене у свідомій вольовій поведінці особи – дії або бездіяльності.

Ст. 147 КК встановлює відповідальність за захоплення фізичної особи як потерпілого від кримінального правопорушення. Заручник – це фізична особа, яка захоплюється та (або) примусово поза її волею та всупереч її бажанню тримається як засіб добитися задоволення вимог, пред'явлених винними. Захоплення як заручників представника влади, працівника

правоохоронного органу чи їх близьких родичів утворює окремий склад кримінального правопорушення і кваліфікується за статтею 349 КК.

Кваліфікація кримінального правопорушення за ознаками об'єктивної сторони вимагає визначення ознак діяння, передбаченого в ч. 1 ст. 147 КК у двох формах:

1) захопленні особи як заручника – це будь-яке протиправне посягання на особисту недоторканість людини, що призвело до обмеження її фізичної свободи, вчинене не з метою подальшого використання такої людини саме як заручника. Практично завжди захоплення особи, як заручника виражається у формі викрадення людини чи незаконного позбавлення її волі;

2) триманні особи як заручника - це досягнення і подальше збереження фактичного контролю з боку суб'єкта кримінального правопорушення над людиною, що забезпечує йому реальну можливість заповдіяти цій людині як заручнику смерть, спричинити шкоду здоров'ю чи обмежити її особисту свободу.

Як правило, триманню особи як заручника передують її захоплення як заручника. Проте в деяких випадках тримання особи, як заручника етапу її захоплення як заручника, може і не бути, наприклад, якщо людина сама себе з необережності обмежила в свободі пересування, а винний у подальшому використав цю обставину як форму контролю над такою людиною. Крім того, можуть бути ситуації, коли захоплення особи, як заручника здійснює один суб'єкт, а її подальше тримання в такій якості інший. В окремих виняткових випадках тримання особи як заручника може і не супроводжуватися її обмеженням у свободі пересування, однак і в цьому разі встановлений з боку суб'єкта кримінального правопорушення контроль над заручником забезпечує йому реальну можливість заповдіяти смерть заручнику, спричинити шкоду його здоров'ю або у будь-який момент обмежити свободу пересування.

Діяння у формі захоплення заручника – це протиправне насильницьке обмеження свободи хоча б однієї особи, поєднане з подальшим відкритим

повідомленням про це з висуванням умов звільнення. Тримання заручника означає насильницьке перешкоджання поверненню йому свободи, тримання його в місцях, які особа не може вільно залишити. Здебільшого захоплення заручників здійснюється шляхом нападу на потерпілого із застосуванням насильства або з погрозою його застосування. За ознаками вчиненого діяння захоплення особи як заручника виражається у формі викрадення людини з подальшим позбавленням її свободи пересування, можливості вільно залишати місце примусового тримання. Як захоплення заручників повинні кваліфікуватись і дії щодо осіб, які обманом були залучені до місця їх подальшого примусового тримання або перебувають у таких місцях, що їх не можуть самостійно залишити через безпорадний стан (хворі в лікувальних установах, діти в дитячих установах) або перебувають у місцях відбування покарання. При цьому, захоплення заручників із числа осіб, що відбувають покарання в установах виконання покарання, якщо такі дії поєднуються зі злісною непокорю вимогам адміністрації виправної установи, повинні кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень за ст. 147 та ст. 391 КК. Утворюють сукупність кримінальних правопорушень і випадки, коли захоплення заручників здійснюється як спосіб тиску на представників правоохоронних органів при втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, за наявності інших необхідних ознак кримінального правопорушення, діяння кваліфікуються за ст. 147 та ч. 2 ст. 393 КК [13, с.205].

Захоплення заручників визнається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту, коли потерпілий фактично позбавляється волі. Таким моментом є встановлення контролю з боку винного над потерпілим, обмеження його свободи та можливості вільного пересування.

При цьому невдала спроба захопити особу як заручника кваліфікується як замах на кримінальне правопорушення.

Захоплення заручників за певних обставин може бути подібним до кримінально протиправного діяння у формі незаконного позбавлення волі та викрадення людини. Відмежування у таких випадках здійснюється з

урахуванням ознак об'єктивної та суб'єктивної сторони вчинених діянь. По-перше, особливістю захоплення та тримання заручників є вчинення діяння відкрито, публічно, у присутності багатьох осіб, супроводжується висловлюванням вимог. По-друге, вимоги обов'язково супроводжуються погрозами застосування насильства до заручників, заподіяння їм тілесних ушкоджень або вбивства потерпілих. З суб'єктивної сторони діяння передбачає як обов'язкову ознаку наявність конкретної мети, котра формулюється як проголошена вимога. Захоплення та тримання заручників виступає способом досягнення конкретної мети. Викрадення людини, як і незаконне позбавлення волі, не передбачає наявності цих ознак при вчиненні даного кримінально протиправного діяння, що є обов'язковим для кваліфікації здійсненого як захоплення заручників.

2.2. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення захоплення заручників

Суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, яка вчинила кримінальне правопорушення і яка характеризується такими юридичними ознаками як осудність та досягнення певного віку.

Встановлення кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, означає, що суб'єктом даного кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа. Проте відповідно до п. 4 чт. 1 ст. 96-3 КК України, підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи захоплення заручників. Таким чином, юридичні особи, задіяні (залучені) у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, будуть нести негативні заходи кримінально-правового характеру.

У науці кримінального права прийнято розрізняти такі поняття, як «суб'єкт кримінального правопорушення» і «особа злочинця». Суб'єкт кримінального правопорушення – це один із елементів будь-якого складу кримінального правопорушення. Поняття «особи злочинця» охоплює широке коло соціально-значимих властивостей (ознак) особи (соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні), тобто комплекс його ознак: особисті властивості, його зв'язки та стосунки з іншими людьми, його моральний і духовний світ, індивідуальні особливості, його життєві установки. Врахування ознак властивих особі злочинця, є однією з умов призначення судом справедливого покарання. Поняттям «особа злочинця» широко використовує наука кримінологія.

Обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність, тобто здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Осудність є однією із загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення і в той же час юридичною передумовою вини та кримінальної відповідальності. Вона характеризується таким психологічним станом особи, за якого та в момент вчинення кримінального правопорушення здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними. Осудною може бути лише особа наділена свідомістю та волею, що унеможлиблюють для неї усвідомлення своєї поведінки і керування нею. Спроможність такого усвідомлення означає здатність особи розуміти фактичний бік та суспільну небезпечність її поведінки, що включає зміст вчинків, їх наслідки, причинний зв'язок між ними та соціальне значення діяння в цілому. Спроможність керування особою своєю поведінкою означає здатність обирати її напрям і контролювати свої дії.

Особа не здатна усвідомлювати фактичний характер чи суспільну небезпечність своєї поведінки або ж при збереженості такої здатності, керувати нею, не може визнаватися осудною, бути суб'єктом кримінального правопорушення і підлягати кримінальній відповідальності.

Неосудність – це зумовлена розладом психічної діяльності нездатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними в момент вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого КК. Вчинення такого діяння в стані неосудності не тягне кримінальної відповідальності особи у зв'язку з відсутністю її вини. В той же час таке діяння залишається кримінально-протиправним. З врахуванням протиправності та суспільної небезпечності діяння неосудної особи для запобігання вчинення нею інших суспільно-небезпечних діянь та її лікування до такої особи може бути застосовано примусовий захід медичного характеру - надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку або госпіталізація до психіатричного закладу з одним із трьох видів нагляду.

Неосудність визначається за допомогою двох критеріїв: медичного та юридичного.

Медичний (біологічний) критерій неосудності характеризується наявністю у особи одного з чотирьох різновидів хворобливого стану психіки. Під хронічним психічним захворюванням розуміються важко виліковні психічні захворювання, що мають довготривалий характер і тенденцію до наростання хворобливих явищ: шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч, маніакально-депресивний психоз, атеросклеротичний і старечий психози, інфекційні психози з затяжним протіканням тощо. Тимчасовий розлад психічної діяльності – це психічні захворювання, які характеризуються раптовим початком, швидким розвитком, відносно нетривалим протіканням, і звичайно закінчуються повним видужанням особи: гострий алкогольний психоз, реактивний стан, тобто хворобливих розлад психіки, викликаний тяжким душевним потрясінням, так звані виняткові стани, що викликають затемнення свідомості на короткий час (патологічне сп'яніння, патологічний афект тощо).

Недоумство – це розумова нерозвиненість, яка може бути вродженою (олігофренія) чи набутою (деменція) внаслідок перенесених хвороб. Воно характеризується зменшенням або повним занепадом інтелектуальних

здібностей особи, що пов'язано з необоротними дефектами центральної нервової системи. Найтяжча форма олігофренії – ідіотія, середня – імбецильність, найлегша – дебільність. Остання не завжди пов'язана з втратою здатності розуміти суспільну небезпечність діяння, що залежить від глибини ураження центральної нервової системи та змісту діяння. До іншого хворобливого стану психіки відноситься розлад психічної діяльності, що не підлягає під ознаки перших трьох категорій: тяжкі форми психопатій, стани, що виникають внаслідок марення при тяжких інфекціях, черепно-мозкових травмах, пухлинах мозку, явища абстиненції, аномалії психіки у глухонімих тощо [15,с.203].

Юридичний (психологічний) критерій неосудності охоплює дві ознаки: інтелектуальну – нездатність особи усвідомлювати свої дії, коли вона не розуміє фактичний бік своєї поведінки або не може усвідомлювати її суспільну небезпечність, а також вольову – нездатність керувати своїми діями, передбаченими КК як суспільно небезпечні і карані. Для наявності юридичного критерію неосудності достатньо однієї ознаки – інтелектуальної або вольової. Якщо особа не втратила жодну з названих ознак, вона не може бути визнана неосудною. Особа визнається неосудною, якщо під час вчинення діяння її інтелектуальна чи вольова спроможність була відсутність внаслідок хворобливого стану психіки, а не якихось інших причин. При цьому не вимагається, щоб вчинене неосудною особою діяння перебувало в прямій залежності від її хворобливого стану психіки [18,с.188].

Для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності в справі даних, що викликають сумнів щодо його осудності, обов'язково призначається експертиза.

Для встановлення суб'єкта кримінального правопорушення, потрібно, щоб були наявні три обов'язкові ознаки, які характеризують суб'єкта кримінального правопорушення: це особа, фізична, осудна, та яка досягла певного віку з якого може наставати кримінальна відповідальність [28,с.141].

По-третє суб'єктом кримінального правопорушення повинна бути особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

За загальним правилом, відповідно до статті 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років, але, відповідно до частини 2 статті 22 КК України, відповідальність за захоплення заручників настає з 14 років.

Загалом, досягнення встановленого у КК віку – одна з умов притягнення особи до кримінальної відповідальності. Встановлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим. При цьому враховується ряд факторів: ступінь фізичного і психічного розвитку, соціально-психологічні особливості (інтелектуальні, волеві, емоційні) людини, рівень її соціалізації як особи, що визначають здатність даного суб'єкта під час вчинення діяння усвідомлювати його фактичний характер і суспільну небезпечність; кримінологічні показники (поширеність діянь серед осіб певного віку, їх тяжкість, тощо), принципи кримінально-правової політики.

Кримінальне право окреслює таку мінімальну вікову межу, з якою пов'язана здатність суб'єкта забороненого кримінальним законом до несення кримінальної відповідальності, будучи однією з передумов інкримінування його у вину. Береться до уваги типова психофізіологічна характеристика неповнолітніх з урахуванням даних ряду наук, зокрема фізіології, педагогіки, загальної та вікової психології.

У п.4.1. Мінімальних стандартних правил ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх 1985 року відмічається, що нижча межа віку кримінальної відповідальності «не повинна встановлюватися на надто низькому віковому рівні, враховуючи аспекти емоційної, духовної та інтелектуальної зрілості». В коментарі до цього правила підкреслюється, що сучасний підхід полягає у визначенні здатності дитини перенести пов'язані з

кримінальною відповідальністю моральні та психологічні аспекти, тобто у визначенні можливості притягнення дитини, в силу індивідуальних особливостей, сприйняття і розуміння до відповідальності за явно антигромадську поведінку.

Лише з досягненням певного віку під впливом сім'ї, школи, соціально середовища підліток досягає певного рівня свідомості, який дозволяє розрізнити йому добре і погане, що може спричинити шкоду іншим людям. Досягається спроможність підлітка усвідомлювати соціальний зміст своєї поведінки, достатній рівень соціальної свідомості, який дозволяє йому оцінювати не лише фактичний бік своїх вчинків, але і їх соціальну-правову значимість. Це унеможливує пред'явлення до неповнолітніх вимоги узгоджувати свою поведінку з установленими в суспільстві правилами. Отже йдеться про здатність особи усвідомлювати соціально-значимий характер свої поведінки та приймати соціально-значимі рішення, що набувається з досягненням певного віку. Досягнення встановленого законом віку кримінальної відповідальності має виходити також з наявності знатності у особи, належним чином сприймати кримінальне покарання, щоб воно могло досягти своїх цілей.

Що стосується суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 147 КК, то вік кримінальної відповідальності є зниженим, тобто за вчинення даного кримінального правопорушення особа несе відповідальність з 14 років.

Тому законодавець закріпив, що за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК, підлягає будь-яка (тобто загальний суб'єкт кримінального правопорушення) фізична, осудна особа, яка на момент вчинення цього кримінального правопорушення досягла чотирнадцятирічного віку. Проте, якщо захоплення заручників вчинила службова з використанням своїх службових повноважень, вони кваліфікуються за сукупністю ст. 147 та ст. 365 КК України [32,с.134].

Процес кваліфікації вимагає встановлення ознак *суб'єктивної сторони*. Захоплення заручників характеризується прямим умислом та спеціальною метою – спонукання держави, організацій чи окремих громадян вчинити будь-які дії або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення особи. При цьому для кваліфікації захоплення заручників не має значення характер поставлених вимог, а також особи, якій спрямовані дані вимоги: це державні установи, міжнародні організації, фізична або юридична особа або групи осіб. Однак конкретний зміст вимог може свідчити про підвищений ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення та особи злочинця, а тому повинен враховуватись при застосуванні заходів кримінальної відповідальності.

Ст. 24 КК визначає різновиди умислу – прямий та непрямий.

Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Інтелектуальні ознаки прямого умислу полягають в усвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння та передбаченні його суспільно небезпечних наслідків. Ці ознаки належать до однієї інтелектуальної сфери психічної діяльності, але вони різні за своїм змістом. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння означає не тільки розуміння фактичної сторони того, що вчиняється, всіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення (значущість об'єкта і предмета посягання, характеру діяння, місця, часу, способу його вчинення та інших обставин), а й розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості. Відсутність усвідомлення може свідчити про неосудність особина час вчинення діяння або про відсутність умислу. Передбачення означає, що у свідомості особи склалося певне уявлення про можливі або неминучі наслідки свого діяння. При цьому передбачення має конкретний характер. Особа має чітке уявлення про те, що саме від її конкретного діяння неминуче настануть чи можуть настати певні

суспільно небезпечні наслідки. Вольова ознака прямого умислу - це бажання настання передбачуваних наслідків свого діяння. Найчастіше особа прагне у цьому разі досягти певної мети, задовольнити ту чи іншу потребу, тому діє свідомо і цілеспрямовано [9, с. 147].

Визначення змісту і спрямованості прямого умислу потребує ретельного з'ясування мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення, які визнаються факультативними ознаками суб'єктивної сторони в умисних складах кримінального правопорушення.

Мотив кримінального правопорушення – це обумовлене певними потребами чи інтересами, усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яке викликає у неї намір вчинити кримінальне правопорушення. Будь-яка усвідомлена вольова діяльність людини завжди мотивована, тобто в її основі лежить певна потреба, яка ініціює, спонукає, інколи провокує особу на вчинення того чи іншого діяння. Мотив кримінального правопорушення звичайно відрізняється своїм асоціальним змістом і спрямованістю.

Мета кримінального правопорушення – це певне уявлення особи про бажаний наслідок його суспільно небезпечного діяння. Змістом мети є бажання особи досягти таким шляхом визначеного і бажаного для неї наслідку. Мета тісно пов'язана з мотивом вчинення кримінального правопорушення. Потреби особи є початковим етапом в будь-якій свідомій психічній діяльності, зокрема кримінальній протиправній. Вони не тільки спонукають особу до вчинення умисного кримінального правопорушення, а й обумовлюють, викликають у її свідомості бажання досягти таким шляхом певного наслідку (задовольнити свою потребу чи інтерес). Тобто діяти цілеспрямовано. Тому в усіх кримінальних правопорушеннях, вчинених з прямим умислом, необхідно шляхом ретельного аналізу обставин справи визначити, які суспільно небезпечні наслідки передбачав винний і якою конкретної мети бажав досягти вчиненням кримінального правопорушення.

Захоплення заручників, а також їх подальше тримання, практично завжди супроводжується насильством, як фізичним так і психічним. Слід

зазначити, що захоплення заручників завжди вчиняється винною особою з певною метою, яка направлена на передачу того чи іншого майна (тобто майнових прав) на користь винної особи.

Згідно з диспозицією ч.1 ст.147 КК, особа вчиняє кримінальне правопорушення з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення, чи, навпаки, утримання від вчинення будь якої дії як умови звільнення заручника. Інакше кажучи, злочинець пов'язує звільнення заручника із задоволенням його вимог, які він висуває вказаним вище особам, органам державної влади чи іншим установам. Мета, яку переслідує винний, може мати різний характер – вимога надання зброї, звільнення заарештованого, надання транспортного засобу, тощо [33,с.259].

На нашу думку, неможливо уявити захоплення заручників без корисливого мотиву, тобто для власної вигоди для винного.

Отже, можна зробити висновок, якщо при кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК, не буде встановлено зазначеної у ч.1 ст.147 КК мети, то це виключає наявність суб'єктивної сторони захоплення заручників, яке в свою чергу тягне за собою відсутність складу кримінального правопорушення, що в свою чергу повністю виключає підстави настання кримінальної відповідальності.

2.3. Кваліфікуючі ознаки складу злочину захоплення заручників

Кваліфікованими видами кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 147 КК є:

- 1) вчинення його щодо неповнолітнього,
- 2) вчинення організованою групою;
- 3) поєднанні з погрозою знищення людей;
- 4) спричинення тяжких наслідків;

Неповнолітній як потерпілий від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 147 КК, – це особа, якій на момент її захоплення чи

тримання як заручника не виповнилося 18 років. Кримінальна відповідальність за захоплення неповнолітнього заручника настає лише за умови, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що вчиняє такі дії щодо неповнолітньої особи, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати. Про усвідомлення винною особою неповнолітнього віку заручника, зокрема, можуть свідчити зовнішні фізичні дані потерпілої особи, її поведінка, знайомство винної особи із заручником, володіння винною особою відповідною інформацією, захоплення заручників у певних місцях (школа, табір відпочинку). Неповнолітній вік потерпілої особи не може бути підставою для кваліфікації вказаних дій за ч. 2 ст. 147 КК, якщо буде встановлено, що винна особа сумлінно помилялася щодо фактичного віку потерпілої особи.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [35, с.67].

Учинення кримінального правопорушення організованою групою згідно ч.3ст.28 КК України така форма співучасті має місце, коли в підготовці кримінального правопорушення або в його вчиненні бали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення наміченого плану, відомого всім учасникам групи. Із цього випливає, що:

а) для організованої групи потрібна участь трьох і більше осіб, які відповідають вимогам суб'єкта кримінального правопорушення;

б) організовані групі притаманне те, що її учасники зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення одного чи більше кримінальних

правопорушень. Стійкість групи - поняття оціночне і має встановлюватися щоразу з урахуванням конкретних обставин справи. Стійкість організованої групи як її ознака свідчить, що між учасниками існують досить стабільні відносини у зв'язку з підготовкою або вчиненням кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень). Для визнання групи організованою тяжкість кримінального правопорушення, до якого готується ця група чи вчиняє його немає значення;

в) організована група повинна також характеризуватися такими ознаками, як об'єднання всіх дій співучасників єдиним планом, причому їхня діяльність спрямована на досягнення останнього, тобто підготовка і вчинення кримінального правопорушення(кримінальних правопорушень) які кінцевої мети плану цієї групи;

г) організована група повинна характеризуватися такою ознакою, як розподіл функцій учасників групи. Це може бути як розподіл функцій з точки зору статті 27 КК, коли, крім виконавців, співучасниками кримінального правопорушення є організатор, підбурювач, пособник, так і розподіл технічних функцій учинення кримінального правопорушення співвиконавцями чи іншими співучасниками;

д) для наявності організованої групи, потрібно, щоб план її діяльності був відомий усім учасникам групи. Отже, йдеться, про те, що кожен з учасників організованої групи має усвідомлювати план її діяльності щодо вчинених кримінальних правопорушень;

е) організовану групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого кримінального правопорушення за наявності планів щодо подальшої кримінальної протиправної діяльності;

ж) учинення кримінального правопорушення організованою групою свідчить про підвищену суспільну небезпечність цієї форми співучасті [13,с.236].

Учинення даного кримінального правопорушення можливе й злочинною організацією. Згідно ч.4 ст. 28 КК України, під злочинною організацією розуміють учинення кримінального правопорушення стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень учасниками цієї організації, керівництва чи координації кримінальної протиправної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [27,с.334].

Злочинній організації з об'єктивної сторони притаманні такі основні ознаки:

а) це особлива злочинна група, яка згідно з законом має високий ступінь стійкості, згуртованості та низку інших ознак. З огляду на зміст закону можна стверджувати, що злочинна організація – це передусім наявність п'ятох чи більше співучасників, які відповідають вимогам суб'єкта кримінального правопорушення;

б) злочинна організація це завжди стійке злочинне об'єднання осіб, її стійкість говорить про те, що діяльність учасників злочинної організації (як і вони між собою) тісно пов'язана. Ця організація утворилася заздалегідь і існує відносно тривалий час.

Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає у їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто активно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитися чи вийти з нього) так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність клієнтів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам вказують зокрема такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками,

централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану кримінально протиправної діяльності і чіткий розподіл функції учасників щодо його виконання. Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації може бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформації щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання, тощо. Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило свідчить про те, що ця група трансформувалася в злочинну організацію.

Ієрархічність злочинної організації полягає в підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні кримінально протиправної діяльності.

в) злочинна організація, як особлива форма співучасті має певну мету - безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації або керівництво чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування самої злочинної організації та інших злочинних груп;

г) злочинна організація завжди має певних керівників (керівника) щодо розгалуженої системи управління і координації діяльності учасників угруповання чи окремих угруповань;

д) злочинній організації, притаманне на відміну від організованої групи, те, що вона може утворюватися на базі кількох організованих груп і такі групи можуть входити у злочинну організацію. При чому злочинна організація може утворюватися не тільки для вчинення кримінальних правопорушень, а й для координації злочинних угруповань щодо вчинення ними кримінальних правопорушень;

е) особи, які причетні до діяльності злочинної організації тим чи іншим чином, але виконують лише обслуговуючі функції, що не пов'язані безпосередньо із вчиненням кримінальних правопорушень цією організацією або ж із виконанням нею інших кримінально протиправних цілей. Наприклад, офіціанти, кухарі, перукарі та інші не можуть визнаватися членами злочинної організації, якщо вони не виконували дій для вчинення того чи іншого кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) цією організацією і не виконували функцій з керівництва чи координації дій інших осіб, або не забезпечували функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп;

ж) важливою ознакою злочинної організації є те, що саме створення злочинної організації і участь у ній утворюють закінчене кримінальне правопорушення.

Із суб'єктивної сторони всі учасники злочинної організації повинні усвідомлювати, що вони є членами організації і виконують певні дії з метою безпосереднього вчинення цією організацією тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень учасниками цієї організації або виконують керівні чи координаційні дії щодо кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечують функціонування як злочинної організації, та і інших злочинних груп [17,с.278].

Також, на нашу думку, важливо зазначити про відповідальність організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації, яка прокоментована статтею 30 КК України, а саме організатор злочинної групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом.

Інші учасники організованої групи чи злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за кримінальне правопорушення, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у вчиненні кримінального правопорушення кожен із них [38, с.267].

Відповідно до ч. 1 ст. 30 КК, організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за умови, що вчиненні кримінальні правопорушення охоплювалися його умислом. У даному випадку йдеться про кримінальні правопорушення, які вчинили організовані групи чи злочинні організації, у виконанні яких брали участь усі співучасники таких об'єднань чи хоча б деякі із них. Підставою об'єктивного характеру для інкримінування організатору зазначених кримінальних правопорушень є те, що кримінальні правопорушення були вчинені внаслідок його дій з організації злочинних об'єднань (організованої групи чи злочинної організації), керівництва ними чи координації злочинної діяльності або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Підставою суб'єктивного характеру вказаної відповідальності організатора є те, що він усвідомлював вчинення злочинним угрупованням певного кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) і бажав цього чи свідомо допускав.

На відміну від організаторів, інші учасники організованої групи (виконавець, підбурювач, пособник) відповідають лише за конкретні кримінальні правопорушення, у підготовці чи вчиненні яких вони бали участь. При цьому ролі, які вони виконували у вчиненні цих кримінальних правопорушень, мають вирішальне значення для кримінальної відповідальності і кваліфікації ними вчиненого. Інші кримінальні правопорушення, у підготовці чи вчиненні яких ці учасники організованої групи не брали участі, інкримінуватися їм у вину не можуть [16, с. 277].

Захоплення або тримання особи як заручника, поєднане з погрозою знищення людей, кваліфікується у випадках, коли під час вчинення кримінального правопорушення винний висловлює реальні погрози вбивства заручника самому потерпілому або погроза висловлюється представникам державної чи іншої установи, підприємству, організації або родичам заручника. Про реальність погрози свідчить зокрема, прилюдне приведення зброї до бойової готовності, демонстрація вибухових пристроїв чи інших

зброя, засобів і способів здатних позбавити життя хоча б одну особу. У зазначених випадках погроза вбивством охоплюється складом кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 147, і додаткової кваліфікації за статтею 129 чи статтею 345 КК України не потребує [16, с. 282].

Захоплення або тримання особи як заручника, поєднане з погрозою знищення людей, кваліфікується за ч. 2 ст. 147 КК у випадках, якщо під час вчинення кримінального правопорушення винний висловлює реальні погрози вбивством заручника самому потерпілому або погроза висловлюється представникам державної або іншої установи, підприємства чи організації або родичам заручника. Про реальність погрози свідчить, зокрема, прилюдне приведення зброї до бойової готовності, демонстрація вибухових пристроїв чи інших зброя, засобів та способів, здатних позбавити життя хоча б однієї особи. У зазначених випадках погроза вбивством охоплюється складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 147, і додаткової кваліфікації за ст. 129 чи ст. 345 КК не потребує [13, с.231].

Захоплення заручників може супроводжуватися заподіянням тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Умисне заподіяння середньої тяжкості або легких тілесних ушкоджень охоплюється поняттям протиправного насильства як ознаки об'єктивної сторони захоплення особи як заручника і не потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень входить до змісту поняття тяжких наслідків кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 147 КК України.

Спричинення діянням тяжких наслідків, також у випадках заподіяння смерті потерпілому, його самогубства, заподіяння майнової шкоди у великих або особливо великих розмірах чи істотної шкоди немайнового характеру (наприклад, виникнення або загострення конфлікту на ґрунті міжнародних міжнаціональних, релігійних відносин, тривала дезорганізація роботи підприємств, установ чи організацій).

Для правильної кваліфікації кримінального правопорушення необхідно встановити наявність причинного зв'язку між захопленням заручників і настанням тяжких наслідків. Так, смерть заручників через необережність належить до категорії тяжких наслідків і кваліфікується за частиною 2 статті 147 КК України.

Умисне вбивство заручника або викраденої людини слід кваліфікувати за пунктом 3 частини 2 статті 115 КК України, яке наявне за умови, що потерпілий був або заручником або викраденою людиною і винний це усвідомлював.

Дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетна до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 147 КК України. Разом з тим, мотив такого вбивства має бути пов'язаний із даним кримінальним правопорушенням (це може бути бажання спонукати зазначених у статті 147 КК України, осіб, установу, підприємство чи організацію до вчинення чи утримання від вчинення певних дій, помста за невиконання висунутих вимог, прагнення приховати захоплення чи утримування заручника або інше кримінальне правопорушення вчинений під час їх здійснення, тощо).

Дії особи, яка вчинила злочин, передбачений статтею 147 КК України, і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч.2 ст.147 КК за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п.3 ч.2 ст.115 КК.

Вважаємо, що перелік кваліфікуючих обставин є надто стислим і обмеженим. Доречно було б доповнити такими обтяжуючими обставинами як “щодо двох чи більше осіб”, “щодо державного, громадського діяча, представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів”, “за попередньою змовою групою осіб”, “з застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства”, “протягом тривалого часу”. При цьому кваліфікуючу обставину “поєднане з погрозою знищення людей”, а також ст. 349 КК України “Захоплення представника влади або працівника

правоохоронного органу як заручника” доцільно виключити. Слід також передбачити особливо кваліфікуючі ознаки посягання – “щодо малолітнього”, “організованою групою”, “що спричинило тяжкі наслідки”.

На нашу думку, дану статтю варто доповнити заохочувальною нормою, з метою заохочення особи, в діях якої містяться ознаки закінченого кримінального правопорушення захоплення заручників, до добровільного припинення посягання і звільнення захоплених або утримуваних нею осіб. Тому вважаємо за доцільне доповнити ст. 147 КК України окремою частиною, яка передбачатиме, що у разі добровільної відмови особи, яка здійснила захоплення та (або) тримання заручника (заручників), від кримінального правопорушення та звільнення заручника, вона звільняється від кримінальної відповідальності, якщо в її діях не вбачається іншого складу кримінального правопорушення.

Наприклад, особа, яка добровільно звільнила заручника (заручників) звільняється від кримінальної відповідальності, якщо в її діях не вбачається складу іншого кримінального правопорушення передбаченого КК України.

Подібне звільнення має бути обов’язковим, безумовним та повним, застосовуватись за умови наявності у діях особи закінченого складу даного кримінального правопорушення, здійснюватись на підставі самостійного звільнення заручника (усіх заручників) особою, яка їх захопила або утримує, і відмови цієї особи від реалізації висунутих вимог (вимоги).

Мотиви винної особи можуть бути різними (каяття, почуття жалю до заручників, страх загинути тощо) і на застосування заохочувальної норми не впливатимуть. Водночас, наприклад, Акімов О.М., який досліджував дане питання, вважає, що не буде добровільним звільнення заручника винною особою після виконання висунутих нею вимог. Відсутня добровільність і при звільненні заручника за неможливістю подальшого його тримання. Не буде обґрунтованим і звільнення від кримінальної відповідальності у випадку, якщо кримінальне правопорушення був вчинений щодо малолітнього, або організованою групою, або спричинив тяжкі наслідки.

Що ж до відмови винної особи від реалізації висунутих вимог, то вона, припускає, може виражатись у висловленні відповідного побажання, поверненні отриманих коштів чи цінностей і т.ін.

Висновки до розділу II

Отже, кримінальним правопорушенням є суспільно небезпечне винне діяння передбачене КК України вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Для кваліфікації дій особи ст. 147 КК України необхідна наявність таких ознак:

- (1) об'єкт – суспільні відносини, на які здійснюється посягання, а саме, безпосереднім об'єктом є громадська безпека, додатковим – особиста воля людини;
- (2) об'єктивна сторона, що проявляється в двох формах: захоплення особи, як заручника та тримання особи як заручника;
- (3) суб'єкт – осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, в нашому випадку це досягнення 14 років (знижений вік притягнення до кримінальної відповідальності);
- (4) суб'єктивна сторона – діяння вчиняється тільки з прямим умислом, обов'язкова наявність мети, тобто спонукання певних осіб до вчинення певних дій чи утримання від вчинення таких, як умови звільнення заручників.

Кваліфікуючим складом даного кримінального правопорушення є:

- 1) вчинення його щодо неповнолітнього,
- 2) вчинення організованою групою;
- 3) поєднанні з погрозою знищення людей;
- 4) спричинення тяжких наслідків.

Вважаємо, що перелік кваліфікуючих обставин є надто стислим і обмеженим. Доречно було б доповнити такими обтяжуючими обставинами як “щодо двох чи більше осіб”, “щодо державного, громадського діяча,

представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів”, “за попередньою змовою групою осіб”, “з застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров’я, або з погрозою застосування такого насильства”, “протягом тривалого часу”. При цьому кваліфікуючу обставину “поєднане з погрозою знищення людей”, а також ст. 349 КК України “Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника” доцільно виключити. Слід також передбачити особливо кваліфікуючі ознаки посягання – “щодо малолітнього”, “організованою групою”, “що спричинило тяжкі наслідки”.

Також з вище зазначеного випливає необхідність в доповненні положень статті 147 КК України частиною 3 в якій би передбачалося звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі добровільної відмови від кримінального правопорушення та звільнення заручників.

РОЗДІЛ III. ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ВІД НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Частина 1 ст. 146 КК передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі чи за викрадення людини.

Потерпілим від кримінального правопорушення, визначеного диспозицією ч. 1 ст. 146 КК України, є будь-яка особа, яка досягла 14 років. Вчинення цього кримінального правопорушення щодо особи, якій не виповнилося 14 років, утворює кваліфікований вид кримінального правопорушення [9, ст. 175].

Діяння, передбачене ст. 147 КК, посягає на особисту свободу і безпеку осіб, що стали заручниками.

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення утворюють:
а) захоплення і б) тримання особи як заручника.

Захоплення — це всі способи поневолення особи позбавленням свободи, можливості пересування, діяти за своїм розсудом і потребами.

Тримання - це позбавлення волі. Обов'язковою ознакою захоплення заручників є загроза їх вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи чи групи осіб вчинити або утриматися від вчинення якої-небудь дії як умови звільнення заручника [8, ст. 98].

Потерпілим від кримінального правопорушення може бути: 1) заручник (людина, яка захоплена суб'єктом кримінального правопорушення та (або) перебуває під його контролем і життя, здоров'я чи особиста свобода якої є своєрідними гарантіями виконання певних вимог, що висунуті чи можуть бути висунуті до третіх осіб); 2) будь-яка інша людина, яка постраждала під час захоплення або тримання особи як заручника. Вчинення цього кримінального правопорушення щодо неповнолітнього утворює кваліфікований вид кримінального правопорушення [9, с. 177].

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини: безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю людини та її недоторканість. Потерпілим від кримінального правопорушення може бути будь-яка особа. Виняток становлять певні потерпілі, позбавлення волі або викрадення яких потребує кваліфікації за спеціальними нормами Кримінального кодексу (наприклад ст. 444, тобто кримінальні правопорушення проти осіб і установ, що мають міжнародний захист).

На відміну від незаконного позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, як відзначали вчені-науковці, посягає на громадську безпеку (тобто безпосереднім об'єктом захоплення заручників є громадська безпека.[15,с.244]

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення полягає в протиправній забороні людині вибрати за своєю волею місце перебування, або таємному чи відкритому її захопленні. Позбавлення волі може виразитися в триманні потерпілого в тому місці, де він знаходиться не бажає, або поміщення його в таке місце, яке він не має змоги вільно залишити.

Потерпілим від кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, в тому числі малолітній. Незаконне позбавлення волі може бути здійснено шляхом застосування фізичного насильства (наприклад, потерпілого зв'язують і замикають в підвалі, поміщують у задалегідь підготовлене місце тощо), а також шляхом психічного насильства (наприклад, під загрозою зброї потерпілого примушують слідувати за викрадачем). Воно може бути вчинене і шляхом обману (наприклад, людину заманюють в будь-яке місце і замикають з метою позбавлення волі). Найнебезпечнішим видом незаконного позбавлення волі є викрадення людини, тобто таємне або відкрите захоплення і утримання потерпілого викрадачем. Викрадення майже завжди супроводжується фізичним або психічним (погрози) насильством.

За статтею 146 карається лише незаконне позбавлення волі. Тому відповідальність виключається, коли особу було позбавлено волі внаслідок акту необхідної оборони або крайньої необхідності, або в результаті акту правомірного затримання.[16,с.78]

У цьому полягає перша важлива відмінність захоплення заручників та незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

З суб'єктивної сторони позбавлення волі людини вчиняється лише з прямим умислом і може характеризуватися різноманітними мотивами (користь, помста тощо). При кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК слід зауважити, що це кримінальне правопорушення у своєму складі має завжди конкретизовану мету, тобто у складі даного кримінального правопорушення мета буде виступати як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Суб'єктом незаконного позбавлення волі, є лише фізична особа. Тобто особа, яка досягла віку (загального) з якого може виступати кримінальна відповідальність – 16 років. Службові особи за такі ж дії несуть відповідальність за перевищення влади, тобто за ст. 365 КК України.

Щоб підкреслити найбільшу суспільну небезпечність даного кримінального правопорушення серед кримінальних правопорушень, які знаходяться в IV розділі КК України (кримінальні правопорушення проти волі честі та гідності особи). А тому законодавець, закріпив знижений вік кримінальної відповідальності (14 років), за скоєння кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України. У цьому полягає друга важлива відмінність, яка беззаперечно буде враховуватись як основна, при кваліфікації та розмежуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини, та захоплення заручників.

Частина 2 ст. 146 вважає кваліфікуючими ознаками цього кримінального правопорушення незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинені щодо малолітнього чи з корисливих мотивів, щодо двох або більше осіб, за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (наприклад, утримання в сирому, холодному або темному приміщенні), або такі, що супроводжувалися заподіянням йому фізичних страждань (наприклад, позбавлення волі без надання потерпілому їжі), або із застосуванням зброї (якщо на цю зброю не був встановлений дозвіл — діяння вимагає додаткової кваліфікації за ст. 263), або здійснювані протягом тривалого часу.

У частині 3 ст. 146 КК передбачені особливо кваліфікуючі обставини цього кримінального правопорушення: вчинення його організованою групою, або спричинення внаслідок позбавлення волі або викрадення тяжких наслідків (смерті, самогубства потерпілого, тяжких тілесних ушкоджень тощо).

У частині 2 ст. 147 передбачені такі кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення: здійснення цього кримінального правопорушення щодо неповнолітнього або організованою групою, або дії, які поєднані з погрозою знищення людей (наприклад, винний загрожує висадити будівлю, в якій він знаходиться із заручником тощо), або такі, що спричинили тяжкі наслідки (наприклад, смерть заручника, його самогубство, заподіяння йому тяжких

або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяння значної матеріальної шкоди). Тяжкими наслідками слід також вважати смерть або заподіяння тілесних ушкоджень близьким родичам заручника, особам, які брали участь у звільненні заручника. При вбивстві заручника або інших осіб дії винного додатково кваліфікуються за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115.

Дане положення також закріплене в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи».

З огляду на наявні колізії нагально необхідним є встановлення ясних і недвозначних ознак, які б дозволили легко розмежувати діяння, передбачені статтями 146 та 147 чинного КК. Як відомо, характерною рисою захоплення заручників є не позбавлення потерпілого свободи (пересування, вибору місця перебування і т. ін.) саме по собі. Винна особа, завдає шкоди суспільним відносинам що стосуються свободи особи, одночасно зазіхає і на відносини, що забезпечують спокійне існування суспільства в цілому та кожного його члена окремо, - відносини громадської безпеки. Здійснюється це у специфічний, притаманний лише цьому кримінального правопорушення спосіб - спонукання певного кола осіб до вчинення або невчинення тієї чи іншої дії як умови звільнення заручника. Тому захоплення або тримання (неважливо, поодиноці чи у поєднанні) - лише проміжна стадія перед здійсненням спонукання. У широкому розумінні спонуканням є викликання у кого-небудь бажання робити що-небудь, змушування, схилення до якоїсь дії, певного вчинку [4, с 1178].

У кримінальному ж праві спонуканням є висування вимог, тобто пред'явлення винною особою іншій особі (чи особам) беззаперечного побажання про вчинення (або утримання від вчинення) якоїсь дії (чи дій) як умови звільнення заручника. Слід наголосити на характерній рисі такого спонукання - за змістом ч. 1 ст. 147 КК України вимоги завжди висуваються не до самого заручника, а до третіх осіб, коло яких визначене у диспозиції

норми. Заручник, слушно зауважує О. Михаль, не може бути «заставлений» у самого себе [16, с 49].

Звісно, винна особа може щось вимагати і від заручника (зокрема, передати звернення до органів влади чи засобів масової інформації, поводитись певним чином - не чинити опір тощо). Проте особисто заручник - хто, як і чим би йому не погрожував - здебільшого не здатен виконати ті вимоги, для реалізації яких його захопили або утримують (не може особисто передати викуп за власне звільнення, надати транспорт для залишення місця події і т. ін.). У цій ситуації він - лише важіль, за допомогою якого винна особа спонукає третю особу (або осіб) до вчинення або невчинення якихось дій. Навпаки, якщо особу позбавляють свободи (захоплюють, утримують) з метою висунути вимоги особисто їй і домогтися їх виконання особисто від неї, вчинене утворює склад не захоплення заручників, а незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України).

Характер вимог винної особи може бути різний: надання грошових коштів (чи інших цінностей), зброї, транспорту, їжі, спиртних напоїв, наркотиків, можливості безперешкодно залишити певне приміщення (місцевість, територію), бездіяльність правоохоронних органів у частині її переслідування тощо [22, с.69].

За результатами вивчення судової практики встановлено, що у переважній більшості винна особа вимагає викуп за звільнення потерпілого. На другому місці за поширеністю вимоги, пов'язані із втручанням у діяльність органів державної влади, зокрема правоохоронних (надання можливості залишити місце події, відмова від переслідування і спроб затримання тощо) мали місце у близько 10 % випадків. Іноді вимоги, що їх висуває винна особа, можуть мати нейтральний або на віть правомірний характер. Деякі науковці стверджують, що у подібних випадках кваліфікація вчиненого як захоплення заручників неможлива [23,с.221].

Наприклад, В. Комісаров вважає, що у разі висунення при захопленні заручників правомірних вимог, такі дії слід кваліфікувати як самоправство -

адже захоплення заручників є проявом тероризму і може бути вчинене лише із злочинною метою [12, с. 21-22]. Але, як справедливо зауважує П. Скобліков, це лише нове тлумачення старого формулювання: «Мета виправдовує засоби» [24, с 177]. По-перше, коло діянь, що є кримінальними правопорушеннями, визначає КК, тоді як поняття тероризму і регламентація засад боротьби із ним міститься у Законі України «Про боротьбу з тероризмом».

По-друге, захоплення або тримання особи як заручника завжди є протиправним. По-третє, ще у преамбулі Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. [17] зазначено, що це діяння не має виправдовуватись за жодних обставин. Власні вимоги винна особа може висунути (оприлюднити, довести до відома адресата) усно, письмово, через засоби зв'язку, масової інформації або будь-яким іншим шляхом. Ані це, ані факт або ступінь їх виконання чи невиконання чинним КК не регламентовані і на кваліфікацію не впливають.

Оскільки вимоги завжди передбачають конкретні дії (чи бездіяльність), вчинювані на користь винної особи (надати викуп, не здійснювати переслідування і т. ін.), а не якісь неконкретні вчинки, то більш доцільно, на нашу думку, буде визначити її як вимогу про вчинення чи утримання від вчинення «певної дії» (а не «будь-якої») та відповідним чином редакційно змінити диспозицію норми, що розглядається, у цій частині.

Перелік адресатів вимог (тих, до кого їх може висунути винна особа) закріплений у диспозиції ч. 1 ст. 147 КК. До нього входять родичі затриманого (особи, які перебувають із ним у родинних стосунках; до них вимоги висувались у 48 % випадків захоплення заручників з числа досліджених); державна або інша установа, підприємство чи організація (органи влади та управління, що безпосередньо здійснюють функції держави, чи окремі їх підрозділи; органи місцевого самоврядування; інші установи, підприємства чи організації, зокрема міжурядові, недержавні тощо - були адресатами вимог у 12 % випадків); фізична особа (громадянин України,

іноземної держави, особа з подвійним громадянством, без громадянства; виступили адресатами у 32 % випадків); службова особа (особа, яка постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади, або обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посаду, пов'язану з виконанням адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням; до них чи до органів, у яких ці особи працюють, вимоги висувались у 8 % випадків). Перелік адресатів вимог, наведений у ч. 1 ст. 147 КК (родичі затриманого, державна або інша установа, підприємство чи організація, фізична або службова особа), зазнав істотних змін порівняно із переліком, передбаченим у частинах 1, 4 та 5 ст. 123-1 КК України 1960 р. (державна, міжнародна організація, фізична або юридична особа чи група осіб; державна, громадська установа чи орган або посадова особа; працівник правоохоронного органу чи представник влади, а так само його близькі родичі). Проте, не всі нововведення та винятки були достатньо обґрунтовані.

По-перше, не зовсім коректним є термін «родичі затриманого». За змістом норми мова безперечно йде про родичів заручника, але використання для цього поняття, що визначає особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 106 КПК України), є принаймні дискусійним. Не співвідноситься воно і з становищем самого заручника - згідно диспозиції норми, його можна «захопити» або «тримати», але не «затримати». Існує невизначеність і щодо «родичів». Кримінальний закон їх коло не визначає, у КПК України (п. 11 ст. 32) міститься перелік «близьких родичів». Чи однакові за змістом ці два поняття? При цьому у нормі, що розглядається, використане узагальнююче, більш широке за обсягом поняття «фізична особа».

Видається за доцільне і логічне з метою спрощення норми та позбавлення її зайвої деталізації, залишити у переліку тільки адресата «фізична особа», а «родичів затриманого» виключити. Це ж стосується і

адресата «службова особа». Адже вимоги, звернені до неї, - не що інше як вимоги, адресовані державі (чи її органу, де ця особа працює). Та й винна особа не може не усвідомлювати, що виконання висунутих нею вимог здійснюватиме не особисто саме та службова особа, до якої ці вимоги були звернені чи доведені, а орган влади в цілому або певний його підрозділ (наприклад, вимога надати можливість безперешкодно залишити місце події та не здійснювати переслідування винних осіб стосуватиметься не тільки тих, до кого звертається винна особа, а й інших працівників правоохоронних органів).

По-друге, перелік, наведений у частинах 1, 4 та 5 ст. 123~1 КК України 1960 р., більш детально визначав адресатів вимог. Поняттям «держава» охоплюється не тільки «державна або інша установа, підприємство чи організація» (ч. 1 ст. 147 чинного КК), але і можливість висунення вимог до держави в цілому (тобто те, що наразі чинним законодавством не передбачено). Більш докладно розкривають сутність третьої особи адресати вимог «міжнародна організація» (підкреслює можливий міжнародний характер кримінального правопорушення), «юридична особа» (узагальнююче поняття, що виключає необхідність додаткового тлумачення) та «група осіб» (відмова від цього адресата взагалі нічим не обґрунтована - адже не кожна група людей, до якої можуть бути висунуті вимоги, є юридичною особою).

Зважаючи на викладене, для чіткого визначення кола адресатів вимог при захопленні заручників пропонуємо викласти (і законодавчо закріпити) наступний їх перелік - «інша фізична чи юридична особа, група осіб, держава, міжнародна організація», потрібно наголосити, що фізична особа повинна бути саме «іншою»: це засвідчує її статус «третьої особи» при вчиненні цього кримінального правопорушення (вимоги не можуть бути адресовані самому заручнику, інакше це буде інше кримінальне правопорушення).

Законодавче визначення діянь, передбачених ст. 146 КК, відсутнє. Під незаконним позбавленням волі у кримінальному праві розуміють

протиправне тримання особи проти чи поза її волею у місці, де вона перебувала чи куди вона прибула добровільно, та її примусову ізоляцію, тобто позбавлення свободи пересування [2, с 15; 8, с. 45; 15, с. 40]. Сутність цього посягання полягає в утриманні потерпілого будь-яким способом у будь-якому місці.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту фактичного позбавлення потерпілого свободи пересування чи обрання місця перебування. Проте деякі науковці вважають обов'язковим для визнання незаконного позбавлення волі закінченим кримінальним правопорушенням усвідомлення потерпілим факту позбавлення його свободи пересування - без цього, зауважують вони, об'єкт посягання не зазнає реальної шкоди [2, с 16].

Проте з цим не можна погодитись: керуючись такою точкою зору, взагалі не буде посягання, якщо потерпілий - малолітня, недієздатна чи важкохвора особа, яка не розуміє (або не здатна адекватно оцінити), що саме чинить із нею інша (винна) особа.

Викраденням людини є незаконне таємне або відкрите, із застосуванням насильства або шляхом обману чи зловживання довірою, вилучення людини зі звичайного мікросоціального середовища проти або поза її волею, поєднане з обмеженням фізичної свободи, з наступним переміщенням з одного місця в інше [1, с 13-14; 6, с. 16; 7, с. 50].

Як можна побачити, це кримінальне правопорушення є сукупністю (і вважається закінченим після вчинення) трьох послідовних дій — вилучення потерпілого із звичного для нього середовища, переміщення його в інше місце (на розсуд винної особи) та обмеження його фізичної свободи. Захоплення заручників формально може містити ознаки як викрадення людини, так і незаконного позбавлення волі. Відтак розмежування цих кримінальних правопорушень додатково ускладнюється. І хоча В.І. Зубкова та І.М. Тяжкова вказують, що при захопленні заручників факт захоплення або тримання людини, а також зміст вимог не є таємницею, тоді як при викраденні людини вимоги пред'являються таємно [11, с 54], ця позиція

уявляється нам доволі спірною. Як слушно зауважує О.В. Бріліантов, зазначене не впливає зі змісту диспозицій норм, отже, відповідне посилання є розширювальним тлумаченням закону і необов'язкове до застосування на практиці [3, с 43].

Для відмежування простих складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 146 та 147 КК, важливо пам'ятати, що всі вони не тільки мають формальний склад і є триваючими. Дійсно, і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини, і захоплення заручників вважаються юридично закінченим кримінальним правопорушенням безпосередньо після вчинення суспільно небезпечного діяння. Проте після цього вони безперервно тривають і надалі - на стадії закінченого кримінального правопорушення.

Момент їх фактичного закінчення віддалений у часі і настає після звільнення потерпілого (потерпілих) або після його (їх) смерті. Між моментами юридичного та фактичного закінчення цих кримінальних правопорушень винною особою можуть бути вчинені й інші суспільно небезпечні діяння. Зокрема, при захопленні заручників винна особа, здійснюючи спонукання, може (принаймні теоретично, а іноді і фактично) висловити вимоги, що будуть містити склад кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109-110, 189, 206, 258-1, 258-4, 261-262, 266, 278-279, 289, 308, 343-344, 355, 376, 391-393 КК тощо. Деякі вчені вважають, що вимоги при спонуканні, якщо вони є кримінально протиправними, підлягають кваліфікації за сукупністю [19, с 306; 21, с. 46-47]. Інші науковці припускають, що вчинене охоплюється захопленням заручників, а зміст висунутих вимог не утворює сукупності кримінальних правопорушень і не впливає на кваліфікацію [9, с 9; 14, с. 59]. Потрібно зазначити, що і у судовій практиці також відсутня єдина точка зору стосовно цього. Більше того, іноді навіть один і той самий суд може у різний час дати різну кримінально-правову оцінку діянь винної особи на етапі між моментами юридичного та фактичного закінчення даного кримінального правопорушення.

Безумовно, для єдиної, узгодженої правозастосовної діяльності уповноважених державних органів нагально необхідним є відповідне рішення законодавця, що нормативно закріпило б засади єдиної кваліфікації захоплення заручників (як самого діяння, так і вимог винної особи на етапі закінченого кримінального правопорушення). При цьому необхідно встановити і безумовну підставу для відмежування цього посягання від найближчого суміжного — незаконного позбавлення волі та або викрадення людини. На нашу думку, обидві ці задачі можна вирішити, якщо надати спонуканню при захопленні заручників значення конститутивної ознаки об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Викладення її як диспозиції складеного кримінального правопорушення дозволить безпомилково відмежувати захоплення заручників від інших суміжних діянь. Ураховуючи це, ми вважаємо за доцільне змінити формулювання диспозиції простого складу цього посягання, виклавши її як «захоплення або тримання особи як заручника, поєднане з спонуканням...» замість «захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання...».

Реалізація цього дозволить: по-перше, кваліфікувати відповідне діяння винної особи (безпосередньо захоплення заручників та подальші вимоги, що містять ознаки того чи іншого суспільно небезпечного діяння) як єдине кримінальне правопорушення, без штучного утворення сукупності (тим більше, що санкція норми про захоплення заручників порівняно з іншими посяганнями, що можуть бути вчинені винною особою при здійсненні спонукання, все одно є більш суворою); по-друге, легко відмежувати вчинене кримінальне правопорушення від суміжних; по-третє, більш правильно визначити момент його фактичного закінчення.

Останнє питання є доволі цікавим. Вітчизняні фахівці (зокрема, всі автори коментарів чинного КК [13, с. 414; 18, с. 341; 19, с. 305; 20, с. 113; 25, с. 295]) визнають захоплення заручників закінченим з моменту завершення посягання, тобто з часу фактичного позбавлення потерпілого свободи (обмеження його можливості вільно обирати місце власного перебування),

вказуючи, що це кримінальне правопорушення має формальний склад. Деякі вчені висловлюють іншу точку зору, вважаючи це кримінальне правопорушення закінченим після висунення вимог, із задоволенням яких винна особа пов'язує звільнення потерпілого [21, с 47; 22, с. 45~46].

Остання позиція обґрунтовується неможливістю визначення конкретної мети у поведінці особи без вчинення нею реальних дій [5, с 35, 39; 10, с. 78-79], а також тим, що висунення вимог винною особою завжди супроводжується психічним насильством, а про завершення процесу залякування можна говорити лише з моменту доведення погрози до відома того, кому погрожують [23, с 13].

Відтак, якщо потерпілого фактично позбавлено свободи, але винна особа не встигла висунути свої вимоги, то її дії (за умови, якщо умисел на висунення таких вимог буде доведений) слід, на думку цих науковців, кваліфікувати як замах на захоплення заручників. Заручником, вважають вони, особа стає лише після того, як будуть висунуті вимоги, з виконанням яких пов'язується звільнення потерпілого. Якщо ж вимоги не були висунуті і умисел на їх висунення не встановлений, відповідальність наставатиме за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Обидві наведені думки заслуговують на увагу. Як відомо, обов'язковою ознакою захоплення заручників є мета - спонукання перерахованих у диспозиції норми адресатів вимог до певної активної чи пасивної поведінки як умови звільнення заручника. Оскільки мета є ознакою суб'єктивної, а не об'єктивної сторони посягання, цілком слушною виглядає традиційна точка зору стосовно того, що захоплення заручників (як кримінальне правопорушення із формальним складом) закінчене з моменту захоплення (утримання) особи як заручника. Вважати так дає підстави і законодавча конструкція кримінально-правової норми, що розглядається («захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання»). Водночас не можна заперечувати і той факт, що захоплення заручників – триваюче кримінальне правопорушення. Особливістю цього виду посягань є наявність двох моментів закінчення -

юридичного (вчинення діяння, що містить ознаки даного кримінального правопорушення) та фактичного (припинення дії або бездіяльності, що тривала на цій стадії).

Висновки до розділу III

Підсумовуюче викладене, варто зауважити: статті 146 та 147 КК України наразі не у повній мірі реалізують завдання кримінально-правової охорони суспільних відносин особистої свободи особи з огляду на істотні складнощі у розмежуванні цих норм.

Перспективним напрямом усунення зазначеного недоліку є віднесення захоплення заручників до кола кримінальних правопорушень з іншим родовим об'єктом (відносини громадської безпеки), для чого наявні вагомні підстави, та редакційна зміна диспозиції цієї норми (із урахуванням саме значення спонукання при вчиненні цього кримінального правопорушення).

Також, на наше переконання, без виокремлення та чіткого розмежування моментів юридичного і фактичного закінчення захоплення заручників як триваючого кримінального правопорушення, без вказівки на те, що зазначені моменти розділяє різний проміжок часу (що може потенційно вплинути на кваліфікацію вчиненого), неможливо ані правильно визначити сутність зазначеного діяння, ані відмежувати його від суміжних посягань – незаконного позбавлення волі і викрадення людини. Відтак усталена точка зору про момент закінчення захоплення заручників, на нашу думку, не є цілком прийнятною. З урахуванням запропонованої нами нової редакції норми, що досліджується, простий склад захоплення заручників ми схильні вважати юридично закінченим з моменту здійснення спонукання хоча б одного з адресатів до вчинення чи утримання від вчинення хоча б однієї певної дії (що більш точно відповідатиме сутності цього кримінального правопорушення), а фактично закінченим - з часу припинення позбавлення свободи заручника (усіх заручників) або з часу його (їх) смерті.

ВИСНОВКИ

Протягом усієї історії розвитку України як незалежної, демократичної суверенної держави, проблема боротьби із кримінальними правопорушеннями проти особистої волі, честі та гідності людини набуває все більшої актуальності. Шляхи вдосконалення кримінального законодавства України, приведення його до міжнародних норм і стандартів, урахування досвіду інших держав зумовили появу в кримінальному законодавстві України нових складів кримінальних правопорушень, таких, наприклад, як захоплення заручників.

Захоплення заручників – це суспільне явище, відоме ще з первісних часів і таке, що не завжди визнавалося протиправним. Проте внаслідок складної, тривалої еволюції воно було визнане злочином за міжнародним правом (залежно від обставин вчинення – воєнним злочином або злочином міжнародного характеру). Як прояв тероризму, зокрема міжнародного, воно не може бути виправдано за жодних обставин. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників встановлена в Україні, як і у більшості держав світу, на виконання зобов'язань, прийнятих на себе при приєднанні до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 року.

До 1987 р. поняття захоплення заручників не було відоме радянському кримінальному законодавству, до складу якого входила на той час Україна.

Захоплення заручників як кримінальне правопорушення міжнародного характеру визначається згідно з Конвенцією про боротьбу із захопленням заручників, яка прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р.

Розроблення домовленості про боротьбу з захопленням заручників проводилось і в межах Ради Європи. Уже в 1973 р. її Консультативна асамблея у своїй рекомендації № 703 запропонувала державам ураховувати викрадення, та захоплення людей, при якому створюється загроза їх життю та здоров'ю тяжким кримінальним злочином. У 1977 р. у Страсбурзі після тривалого обговорення в органах Європейської Ради було підписано Конвенцію про боротьбу з тероризмом, кримінальними правопорушеннями

пов'язаними із захопленням заручників. Учасницею вищезазначеної конвенції є й Україна, що призвело до появи в КК України норми закріпленої статтею 147 Захоплення заручників.

При написанні кваліфікаційної роботи було висвітлено історію становлення відповідальності за захоплення заручників; досліджено суб'єктивні та об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення захоплення заручників; проведено відмежування кримінального правопорушення захоплення заручників від суміжних складів кримінального правопорушення; досліджено кваліфікуючі ознаки захоплення заручників (взяття в заручники неповнолітню особу, вчинення кримінального правопорушення організованою групою і т.д.); охарактеризовані вітчизняні та міжнародні правові акти, що встановлюють відповідальність за захоплення заручників.

В результаті наукового дослідження було встановлено ряд обґрунтованих положень.

Родовим об'єктом захоплення заручників є відносини громадської безпеки, тому відповідна стаття має міститись у розділі IX “Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки” Особливої частини чинного КК, після ст. 258-4 “Сприяння вчиненню терористичного акту”, під номером 258-5. Основним безпосереднім об'єктом є відносини громадської безпеки; додатковим безпосереднім обов'язковим – воля та особиста безпеки особи; додатковим безпосереднім факультативним – життя, здоров'я, власності, порядку управління, громадського порядку.

Потерпілий при захопленні заручників – це фізична особа, захоплена як заручник, а також інша фізична особа, якій цим кримінальним правопорушенням завдано фізичну, моральну чи матеріальну шкоду (зокрема, при захопленні, триманні чи при звільненні заручників або через звернення до неї вимог винної особи).

Об'єктивна сторона аналізованого складу кримінального правопорушення – захоплення або тримання особи як заручника, поєднане з

спонуканням третьої особи (осіб) до вчинення чи утримання від вчинення певної дії (дій) як умови звільнення заручника. Відтак формулювання диспозиції слід змінити (“...поєднане із спонуканням...” замість “...з метою спонукання...”). Вимога винної особи завжди є конкретизованою, тому її слід визначити як вимогу про вчинення чи утримання від вчинення “певної дії” (а не “будь-якої”). Форма передачі, факт і ступінь виконання (невиконання) вимоги (вимог) на кваліфікацію вчиненого не впливають. Адресатами вимог при захопленні заручників мають бути “інша фізична особа” (замість “фізичної особи”), “юридична особа”, “група осіб”, “держава”, “міжнародна організація” (замість “державної або іншої установи, підприємства чи організації”). Адресатів “родичі затриманого” і “службова особа” слід виключити.

Суб’єктивна сторона захоплення заручників характеризується виною у формі прямого умислу та метою, що полягає у спонуканні третіх осіб (чи особи) до вчинення чи утримання від вчинення певної дії (дій) як умови звільнення заручника (заручників). Мотив кримінального правопорушення на кваліфікацію діяння не впливає, проте може бути врахований при призначенні покарання.

Перелік кваліфікуючих обставин пропонується доповнити обставинами “щодо двох чи більше осіб”, “щодо неповнолітнього”, “щодо державного, громадського діяча, представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів”, “за попередньою змовою групою осіб”, “з застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров’я, або з погрозою застосування такого насильства”, “протягом тривалого часу”. При цьому кваліфікуючу обставину “поєднане з погрозою знищення людей”, а також ст. 349 КК України “Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника” доцільно виключити. Слід також перенести особливо кваліфікуючі ознаки посягання – “щодо малолітнього”, “що спричинило тяжкі наслідки”.

З метою заохочення позитивної поведінки особи на етапі закінченого

триваючого кримінального правопорушення , стимулювання припинення нею кримінальної протиправної діяльності і звільнення заручників слід доповнити відповідну статтю КК ще однією частиною: “Особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення вперше кримінального правопорушення , передбаченого частиною першою або другою цієї статті, якщо вона самостійно (добровільно або на вимогу органів державної влади) звільнить захопленого (захоплених) або утримуваного (утримуваних) нею заручника (заручників) і відмовиться від реалізації висунутих вимог”.

Тому вважаємо за необхідне доповнити статтю 147 КК України частиною 3 в якій передбачалося б звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі добровільної відмови від вчинюваного кримінального правопорушення, а саме можна запропонувати таку редакцію статті 147 КК України:

Стаття 147. Захоплення заручників

1. Захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

3. В разі добровільної відмови особи , яка здійснила захоплення заручника (заручників), від кримінального правопорушення та звільнення заручника, вона звільняється від кримінальної відповідальності, якщо в її діях не вбачається іншого складу кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2021).
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n934> (дата звернення: 10.10.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.10.2021).
4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 25, ст.180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 14.10.2021).
5. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS №90) від 27.01.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата звернення: 10.19.2021).
6. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова пленуму ВСУ від 07.02.2003р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 10.19.2021).
7. Акімов М. Відмежування захоплення заручників від незаконного позбавлення волі та викрадення людини. *Вісник прокуратури*. 2002. № 2(14). С. 33-37.
8. Акімов М. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників. *Право України*. 2002. № 3. С. 15.
9. Акімов М. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників: історичний аспект. *Право України*. 2002. № 3. С. 150–154.
10. Акімов М. Звільнення від кримінальної відповідальності за захоплення заручників: обґрунтування необхідності введення заохочувальної норми. *Вісник прокуратури*. 2002. № 5. С. 50–54.

11. Акімов М. О. Відповідальність за захоплення заручників: міжнародно-правове регулювання, імплементація норми до КК України. *Держава і право*. Спецвипуск. 2003. С. 15–19.

12. Акімов М. Порівняльний аналіз відповідальності за захоплення заручників за кримінальним законодавством деяких країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 6. С. 75–78.

13. Акімов М. До питання про об'єкт злочину захоплення заручників. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 127–129.

14. Акімов М. О. Настання смерті як ознака тяжких наслідків злочинів, передбачених ст. 146, 147 та 149 КК України. *Науковий вісник КНУВС*. 2006. № 4. С. 86–92.

15. Акімов М. О. Захоплення заручників – терористичний злочин проти громадської безпеки. *Тероризм і національна безпека України*: матер. міжнар. конф. 11 квітня 2002 р. : тези доп. К., 2003. С. 128–133.

16. Акімов М. Міжнародно-правова регламентація боротьби із захопленням заручників. *Актуальні проблеми правознавства очима молодих вчених*: матер. міжнар. наук. конф. 29-30 квітня 2002 р. : Хмельницький, 2002. С. 272–273.

17. Акімов М. О. Про співвідношення терористичного акту та захоплення заручників. *Нові Цивільний і Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодавства України*: матер. наук.-практ. конф. 3–4 жовтня 2002 р. : тези доп. Івано-Франківськ, 2002. С. 156–159.

18. Акімов М. О. Захоплення заручників: проблеми кримінально-правової норми. *Перші Всеукраїнські осінні юридичні читання*. 10–11 листопада 2002 р. : тези доп. Хмельницький, 2002. С. 229–231.

19. Акімов М. О. Захоплення заручників: деякі питання об'єктивної сторони складу злочину. *Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи, шляхи вдосконалення)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 4–5 квітня 2003 р. : тези доп. Львів, 2003. С. 141–144.

20. Акімов М. О. Характеристика суб'єктивної сторони захоплення заручників. *Другі осінні юридичні читання*. 11–12 листопада 2003 р. : тези доп. Хмельницький, 2003. С. 227–228.

21. Акімов М. О. Захоплення заручників як воєнний злочин та відповідальність за нього у міжнародному гуманітарному праві та кримінальному праві України. *Реформування правової системи України у контексті європейських інтеграційних процесів* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. 28–29 квітня 2004 р. : тези доп. Част. 2. К., 2004. С. 552–556.

22. Акімов М. О. До питання про вік настання кримінальної відповідальності за захоплення заручників. *Проблеми формування правосвідомості молоді в сучасних умовах розвитку української державності* : матер. курсант.-студент. наук. конф. 22 жовтня 2004 р. Львів, 2004. с. 163–166.

23. Андрушко А.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за захоплення заручників. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 160–164.

24. Андрушко А.В. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за захоплення або тримання особи як заручника. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4 (38). С. 150–157.

25. Андрушко А.В. Кримінологічна характеристика захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 213–218.

26. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Ваїте, 2020. 560 с.

27. Антипенко В. Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. 59 с.

28. Антонюк Н.О. Відповідність постанов Пленуму ВСУ теоретичним положенням науки кримінального права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XV регіональної науково-

практичної конференції, 4-5 лютого 2009 р., Львів. Львів: Юрид. факультет Львів. нац. Ун-ту ім. І. Франка, 2009. С. 276-278.

29.Афанасьев Н. Н. Международно-правовая база борьбы с терроризмом. *Закон и право*. 2001. № 4. С. 8-13.

30.Бауськов Д. Отграничение похищения человека от захвата заложника. *Уголовное право*. 2013. № 2. С. 13-14.

31.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук, О.О. Дудоров, М.І. Мельник. 6-те вид., переробл. та доповн. К.: Юрид. думка, 2009. 1236 с.

32.Брич Л.П. Значення ознак суб'єкта для розмежування складів злочинів. *Наук. вісн. Львів. держ. у-ту внутр. справ*. Сер. юрид. Збірник наукових праць. Львів, 2006. Вип.3. С.208-218.

33.Брич Л.П. Співвідношення суміжних складів злочинів і складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник Львівського університету*. Сер. юрид. Вип. 42. 2006. С.263-282.

34.Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” Х., 2003. 20 с..

35.Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 3-е изд., перераб. и дополн. М.: Центр ЮрИнфоР, 2005. 457 с.

36.Глушков В. Політико-правові аспекти боротьби з тероризмом в Україні. *Український часопис прав людини*. 1996. № 2. С. 31-35.

37.Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Видання четверте. Х.: «Одіссей», 2008. 528.

38.Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навч. посібник. Видання 3-тє, доповн. та переробл. К.: Атіка, 2007. 592 с.

39.Кримінальне право України: Підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Вид. 4-те, переробл. та доповн.. К.: Атіка, 2008. 376 с.

- 40.Кримінальне право України: Підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Вид. 4-те, переробл. та допов. К.: Атіка, 2008. 712 с.
- 41.Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
- 42.Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. третє, переробл. та доповн. Х. : Одіссей, 2007. 1184 с.
- 43.Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. 2-е изд., перераб. и дополн. М.: Юристъ, 1999. 304 с.
- 44.Литвин О. П. Злочини проти екологічної й громадської безпеки та безпеки здоров'я населення : Навчальний посібник. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2004. 367 с.
- 45.Ліпкан В. А. Тероризм: юридична дефініція та зміст. *Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників*. Під ред. А. І. Комарово , Ю. В. Землянського, В. О. Євдокімова та ін. К., 2000. Т. 19. С. 50-86.
- 46.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Відп. ред. С. С. Яценко. К. : А.С.К., 2002. 936 с.
- 47.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х ч. Ч. 1. Загальна частина. Під заг. ред. Потєбенька М. О., Гончаренка В. Г. К.: Форум, 2001. 393 с.
- 48.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х ч. Ч. 2. Особлива частина. Під заг. ред. Потєбенька М. О., Гончаренка В. Г. К.: Форум, 2001. 942 с.
- 49.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-те вид., переробл. та доповн. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.

50.Максимович Р. Л. Викрадення як наскрізне кримінально-правове поняття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 247-255.

51.Наумова О. С. Гармонізація кримінально-правової охорони волі особи з міжнародними зобов'язаннями України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 316-319.

52.Оксенюк С.В. Кримінально-правова кваліфікація дій, що пов'язані із захопленням заручників, як виявів тероризму. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 6. С. 122–128.

53.Осядла М.В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 202 с.

54.Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України. Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

55.Політова А.С. Трансформація об'єкта захоплення заручників. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2001. Вип. 2. С. 355–365.

56.Тітов Є.Б. Правова природа та проблеми кваліфікації захоплення заручників у міжнародному кримінальному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2007. 19 с.

57.Хряпінський П.В. Звільнення від відповідальності та покарання як засіб запобігання злочинам проти особистої волі людини у кримінальному праві деяких європейських країн. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 11-12 березня 2016 р.)*. Івано-Франківськ, 2016. С. 144–147.